

MARIA BAZIELICH

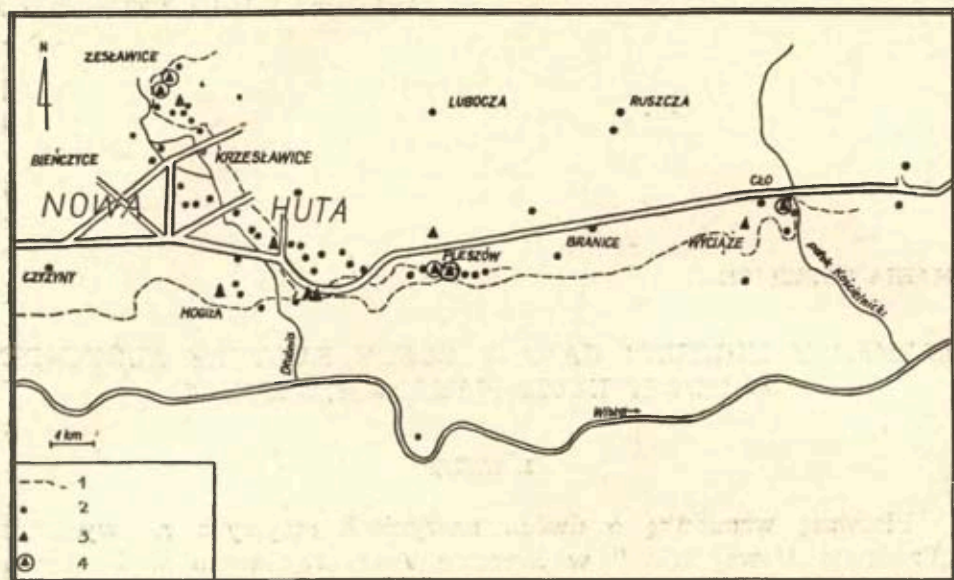
ELEMENTY KULTURY GAVA Z OSADY KULTURY ŁUŻYCKIEJ
W NOWEJ HUCIE-PLESZOWIE, STAN. 17

1. WSTĘP

Pierwszą wzmiankę o dwóch naczyniach stojących na wystawie „Pradzieje Nowej Huty” w Muzeum Archeologicznym w Krakowie zamieścił Z. Woźniak (1968, s. 13), zwracając uwagę na ich niewątpliwe powiązania z terenami na południe od Karpat. Obecność pojedynczych znalezisk ceramiki związanej konkretnie z kulturą Gava wzmiankowana była w polskiej literaturze archeologicznej już przed kilku laty (M. Gedl 1973, s. 97), przy czym na temat materiałów wzmiankowanej kultury, a ujawnionych w rejonie Krakowa, jako jeden z pierwszych pisał Z. Sochacki (1975, s. 8-14). Na znaczną liczbę ceramiki o wyraźnych cechach nawiązujących do kultury Gava, pochodzących z Nowej Huty-Pleszowa na stanowisku 17 i 20, natrafiłam przy opracowywaniu materiałów z tamtejszej osady kultury łużyckiej. Odrębna jej publikacja wydaje się ze wszech miar pożądana, zważywszy, że wspomniane stanowiska są jednymi z pierwszych na terenie Polski, na których ceramika ta wystąpiła w tak znacznej ilości. Pochodzi ona z zamkniętych zespołów (głównie jam i prawdopodobnie z grobu).

Stanowiska 17 i 20 z Nowej Huty-Pleszowa, odkryte w czasie budowy kombinatu Huty im. Lenina, rozpoczęto badać w 1953 r. W pierwszej fazie prace prowadzone na tym terenie, w bardzo ciężkich warunkach przez prawie cały rok, miały charakter wyłącznie ratowniczy. Badania na terenie Pleszowa trwają do dnia dzisiejszego z niewielkimi przerwami i posiadają bogatą literaturę (S. Buratyński 1970, s. 254-270).

Stanowiska 17 i 20 rozciągają się wzdłuż lewobrzeżnej terasy Wisły i ograniczone są z jednej strony drogą prowadzącą z Krakowa do Igołomi, z drugiej zaś krawędzią terasy wznoszącej się ok. 200 m n.p.m. Z zachodu granicę wyznacza naturalne obniżenie terenu, stanowiące zakole krawędzi terasy (ryc. 1). Wspomnianą terasę tworzą osady z okresu zlodowacenia środkowopolskiego (T. Komornicki, 1968, s. 141). Są to piaski i żwiry fluwioglacjalne, pokryte lessem tworzącym w okolicy

Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych w rejonie Krakowa-Nowej Huty, badanych przez Muzeum Archeologiczne w Krakowie Oddział Nowa Huta: 1 — krawędź terasy; 2 — stanowiska archeologiczne; 3 — stanowiska kultury łużyckiej; 4 — znaleziska kultury Gava

Fig. 1. Distribution of archaeological sites in the Cracow-Nowa Huta region, investigated by the Cracow Archaeological Museum, Nowa Huta Branch:

1 — Edge of terrace; 2 — archaeological sites; 3 — Lusatian Culture sites; 4 — finds of Gava Culture

Pleszowa około 15-metrową warstwę. Na glince lessowej utworzyły się żyzne gleby brunatne, posiadające dużą zawartość węglańu wapnia. Tereny te stanowiły od neolitu miejsce intensywnego osadnictwa (ryc. 2) z tendencją do wyraźnej koncentracji stanowisk. Do takich miejsc należy również Pleszów.

Stanowiska 17 i 20 w Pleszowie są wielokulturowe, położone w bezpośrednim sąsiedztwie, a podział między nimi dokonany został mechanicznie w trakcie badań dla łatwiejszego opanowania prac wykopaliskowych na rozległym terenie. Na obu występuje osadnictwo łużyckie obejmujące jedną osadę użytkowaną wyraźnie w kilku fazach.

W pierwszej części niniejszego artykułu publikuję materiały z poszczególnych obiektów, zawierających fragmenty ceramiki typu Gava. Nazwy obiektów (np. obiekt nr 11 itd.) przyjęto za numeracją wg dokumentacji polowej. Podaję je łamane przez rok, w którym zostały wyeksplorowane. W końcowej części katalogu materiałów wzmiankuję zabytki ze stanowiska Pleszów 17 i 20, które nie posiadają bliższej lokalizacji. Zostały one uzyskane drogą interwencji archeologów z wykopów budowlanych. Ze względu na tempo i warunki badań nie zawsze

było możliwe stosowanie siatki arowej. Dlatego spotyka się określenia lokalizacji takie, jak np. blok 40 wykop 5. Pragnę też zaznaczyć, że w części materiałowej podaję tylko skrócone dane dotyczące zabytków w poszczególnych obiektach; szerszy opis dotyczy wyłącznie naczyń (także zrekonstruowanych) o cechach charakterystycznych dla kultury Gava. Pełne dane liczbowe dotyczące zestawienia materiałów z poszczególnych obiektów zawarte są w tabeli.

W dalszej części pracy dokonuję analizy materiału, podejmując również próbę jego typologicznego usystematyzowania i datowania. Ponadto dołączam rezultaty analizy technologicznej 10 próbek, która wykazała wyraźną odmienność w zakresie techniki wykonania ceramiki o cechach kultury Gava w porównaniu z ceramiką „łużycką”. Analizę tę wykonała dr inż. M. Wirska-Parachoniak z Zakładu Historii Techniki AGH w Krakowie. Analizę chemiczną substancji pokrywającej ceramikę wykonała mgr E. Nosek z Muzeum Archeologicznego w Krakowie, a dyfrakcyjną analizę rentgenowską — mgr H. Grabowski z Instytutu Geologicznego. Kości zwierzęce przebadał doc. dr L. Sych z Muzeum Przyrodniczego. Szczątki roślinne występujące w polepie i ceramice z omawianych obiektów są opracowywane przez mgr I. Gluze z Muzeum Archeologicznego w Krakowie; wyniki badań paleobotanicznych zostaną opublikowane. Wszystkim wymienionym oraz mgr Aureli Kogus za odstąpienie mi materiałów z terenu osady kultury łużyckiej w Pleszowie, składam podziękowanie.

2. MATERIAŁY

PLESZÓW STAN. 17

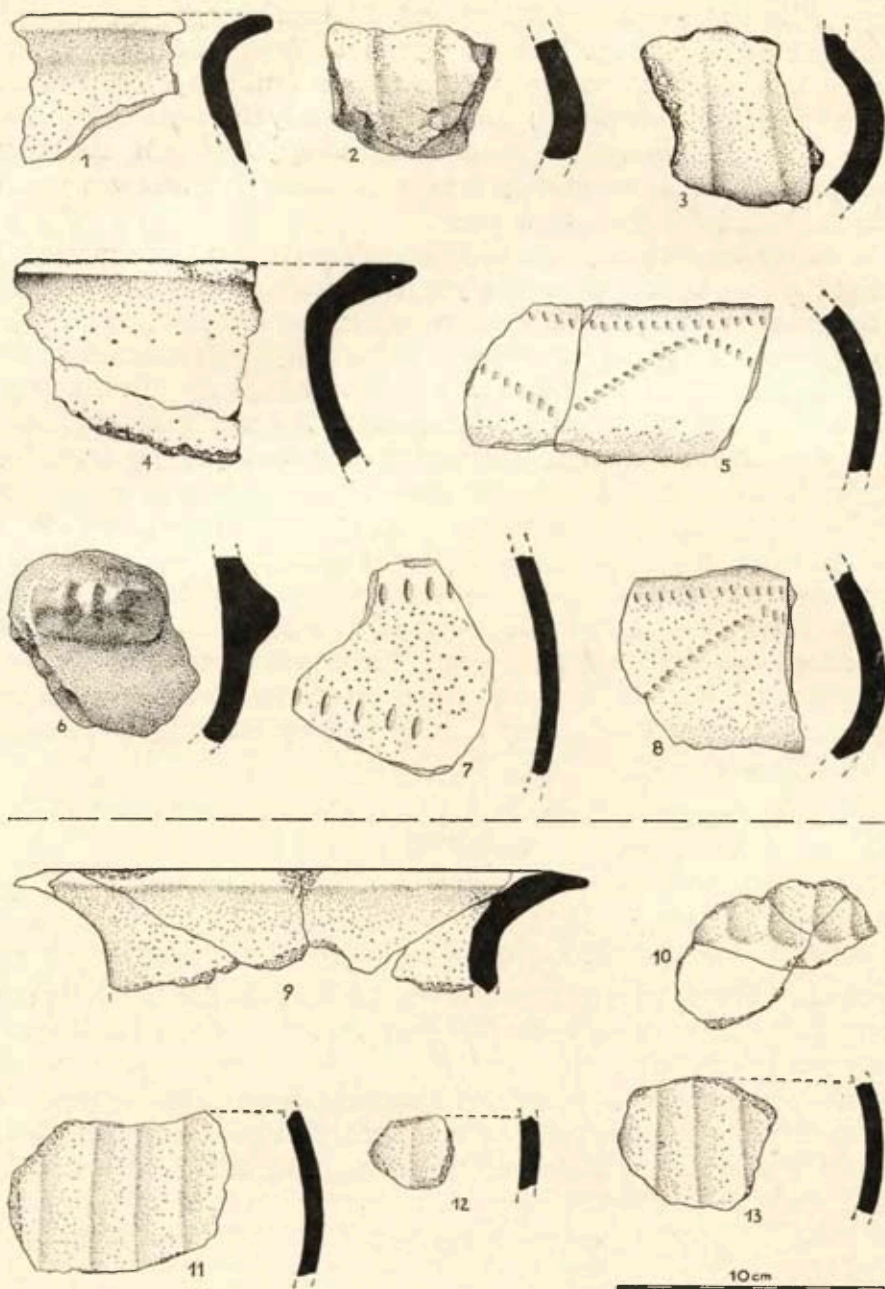
Obiekt nr 11/54 — między blokami 31 i 35

Obiekt odkryto przypadkowo w obrębie osiedla hoteli robotniczych; nie posiada żadnej dokumentacji rysunkowej. W obiekcie znajdować się miały przepalone kości.

Inwentarz: 1 — ponad 100 fragmentów ceramiki, w tym o krawędziach silnie wywiniętych na zewnątrz, facetowanych (tabl. I: 1, 4), brzuścach zdobionych szerokimi żłobkami (tabl. I: 2-3), odciskami paznokci (tabl. I: 7), małych wgłębień tworzących motyw rozwartych kątów (tabl. I: 5 i 8) lub guzem plastycznym (tabl. I: 6); 2 — polepa (drobne grudki).

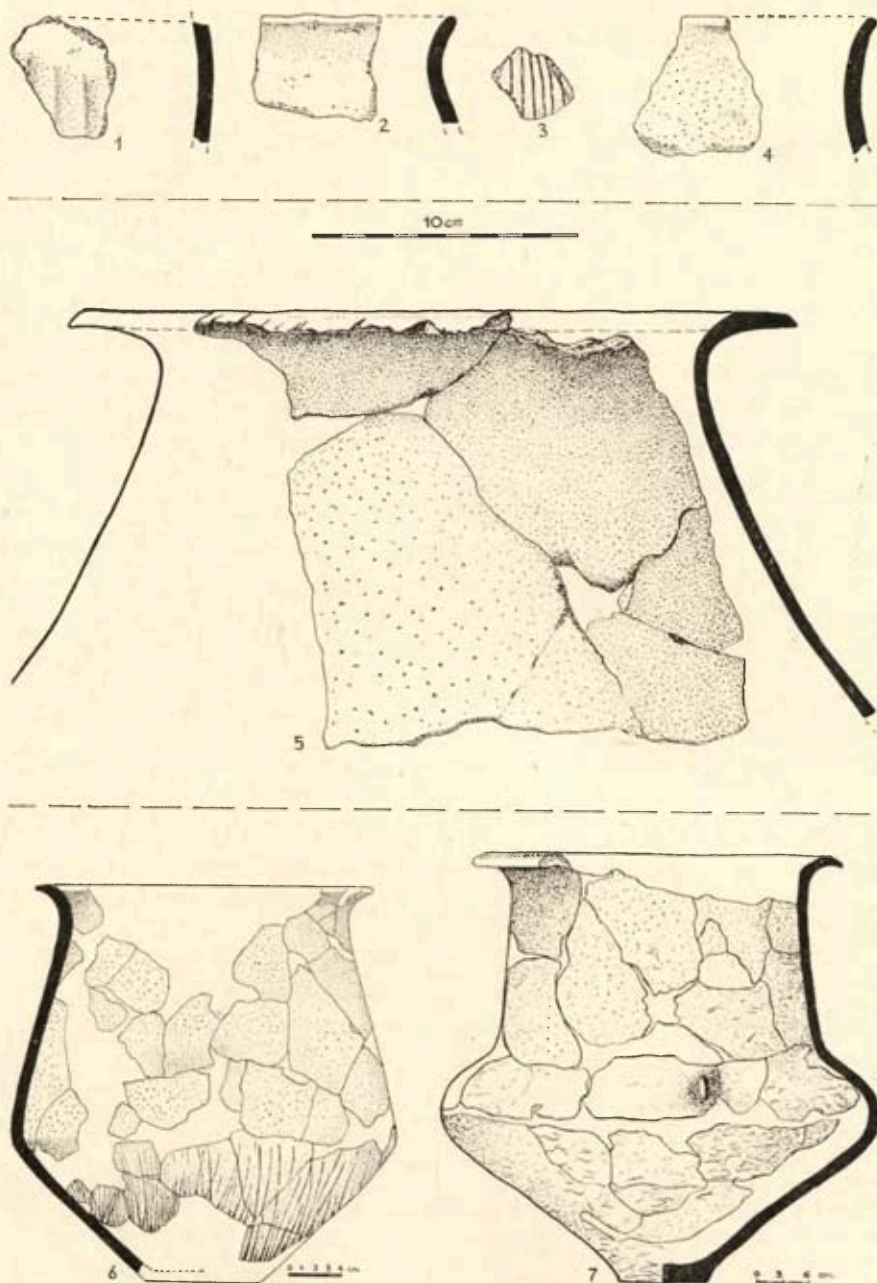
Obiekt nr 71/54 — ar 5

Zarys jamy, kształtem zbliżony do kwadratu o zaokrąglonych rogach o średn. ok. 190 cm ujawniono na głęb. 20 cm (ryc. 3). Wypełnisko stanowiła pulchna ziemia koloru brunatnego. Obiekt zwężał się ku dołowi osiągając dno na głęb. 90 cm. Dno płaskie o średn. ok. 110 cm.

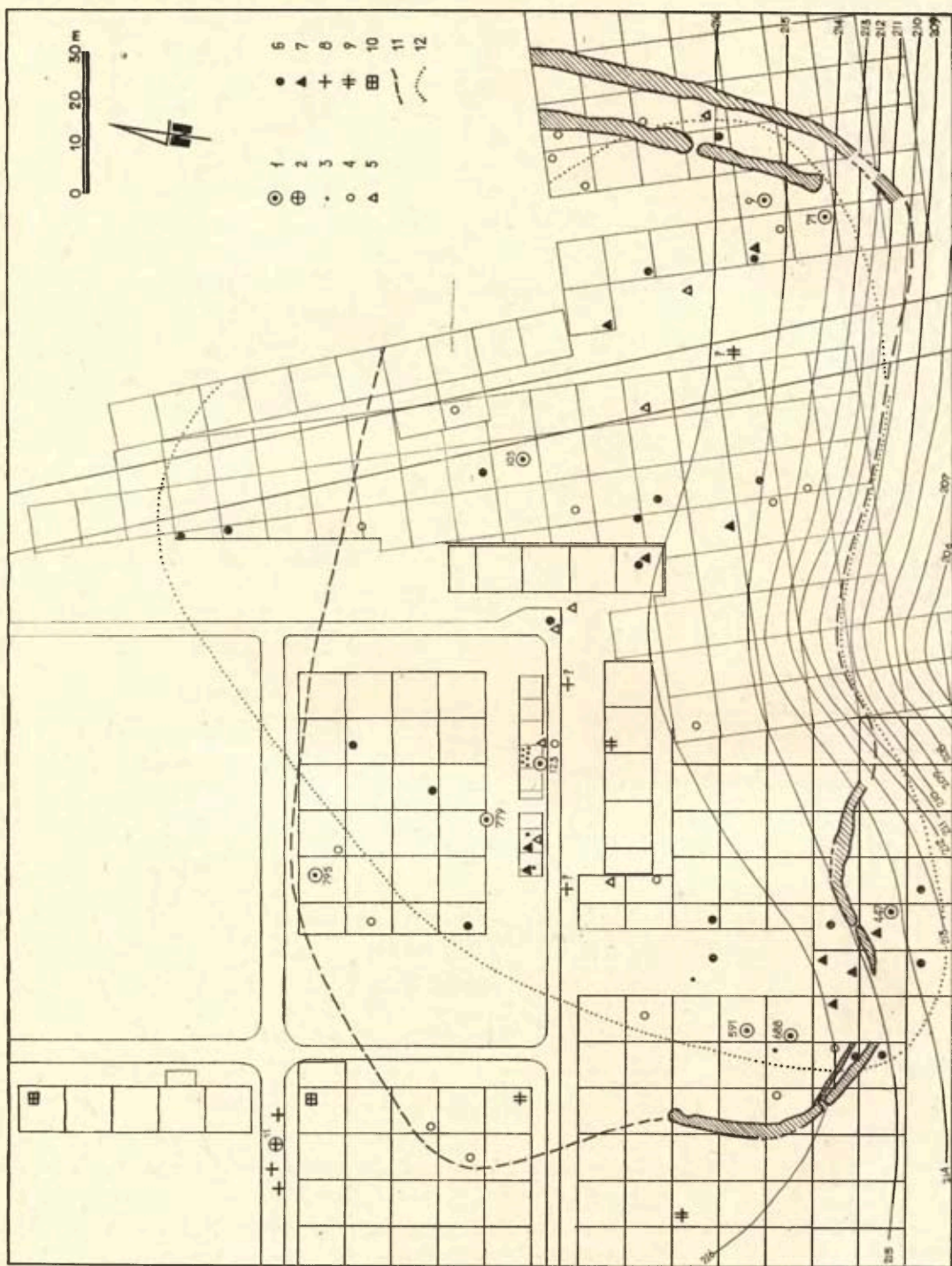
Tabl. I. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Materiał zabytkowy z obiektów nr 11 (ryc. 1-8) oraz 71 (ryc. 9-13)

Table I. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Antique material from objects no. 11 (Figs. 1-8) and 71 (Figs. 9-13)

Tabl. II. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Materiał zabytkowy z obiektów nr 71 (ryc. 1-4); nr 103 (ryc. 5) oraz 123 (ryc. 6, 7)

Table II. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Antique material from objects no. 71 (Figs. 1-4), no. 103 (Fig. 5) and 123 (Figs. 6, 7)

Inwentarz: 1 — ok. 50 fragmentów ceramiki, w tym o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej (tabl. I: 9), fragmenty brzegów lekko wychylonych na zewnątrz (tabl. II: 2, 4), brzuśce zdobione szerokimi żłobkami (tabl. I: 10-13; II: 1) lub pionowymi rowkami (tabl. II: 3); 2 — ułamki krzemieni; 3 — polepa (drobne grudki); 4 — kości zwierzęce (*Equus caballus* — koń — 1 łopatka i 1 kość piszczelowa).

Obiekt nr 103/54 — ar 45

Zarys obiektu uległ częściowemu uszkodzeniu przez koparkę. Określenie pierwotnego kształtu oraz wielkości górnej partii jamy jest niemożliwe. Wypełnisko stanowiła ciemnobrunatna ziemia z domieszką lessu przy dnie. Dno płaskie na głęb. 110 cm, o średn. ponad 60 cm.

Inwentarz: 1 — 4 fragmenty ceramiki, w tym dużego naczynia o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej, powierzchni z zewnątrz czarnej, od wewnątrz jasnobrunatnej. Średn. wylewu ok. 20 cm, grub. 0,5 cm (tabl. II: 5); 2 — ułamek krzemienia.

Obiekt nr 123/54 — między barakami 40 i 41

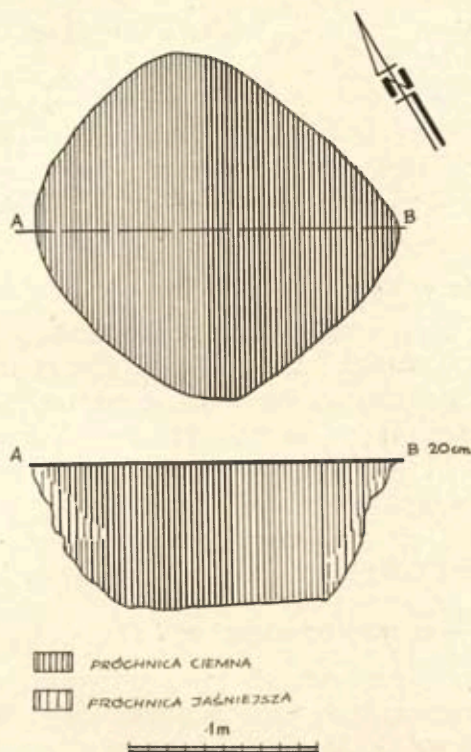
Na głęb. 40 cm zarysowała się jama w postaci słabo widocznego w glince lessowej zaciemnienia oraz wielkiej ilości skorup (rumowiska). Zalegały one warstwą ok. 25 cm do głęb. ok. 65 cm. Rumowisko to tworzyło zarys nieregularnej elipsy o wymiarach 90 × 60 cm (ryc. 4). Poniżej rumowiska ziemia z większą domieszką gliny, nieliczne grudki przepalanej polepy rozrzuconej luźno oraz kilka silnie przepalonych kości. Dno jamy na głęb. 120 cm.

Ryc. 2. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17 i 20. Rozmieszczenie obiektów, w tym z zabytkami o cechach kultury Gava:

1 — obiekty z ceramiką kultury Gava; 2 — grób ciałopalny z ceramiką kultury Gava; 3 — zabytki kultury Gava występujące poza obiektami; 4 — obiekty kultury łużyckiej z IV okr. epoki brązu; 5 — zabytki kultury łużyckiej z IV okresu na wtórnym złożu; 6 — obiekty kultury łużyckiej z V okresu; 7 — zabytki kultury łużyckiej z V okresu na wtórnym złożu; 8 — groby ciałopalne kultury łużyckiej z V okresu—halsztatu; 9 — groby szkieletowe kultury łużyckiej z V okresu—halsztatu; 10 — groby ciałopalne kultury łużyckiej z przełomu IV—V okresu; 11 — zasięg osady kultury łużyckiej z IV okresu wyznaczony na podstawie dotychczasowych wyników badań; 12 — zasięg osady kultury łużyckiej z V okresu—halsztatu na podstawie dotychczasowych badań

Fig. 2. Nowa Huta-Pleszów, sites 17 and 20. Distribution of objects (including finds with Gava Culture characteristics):

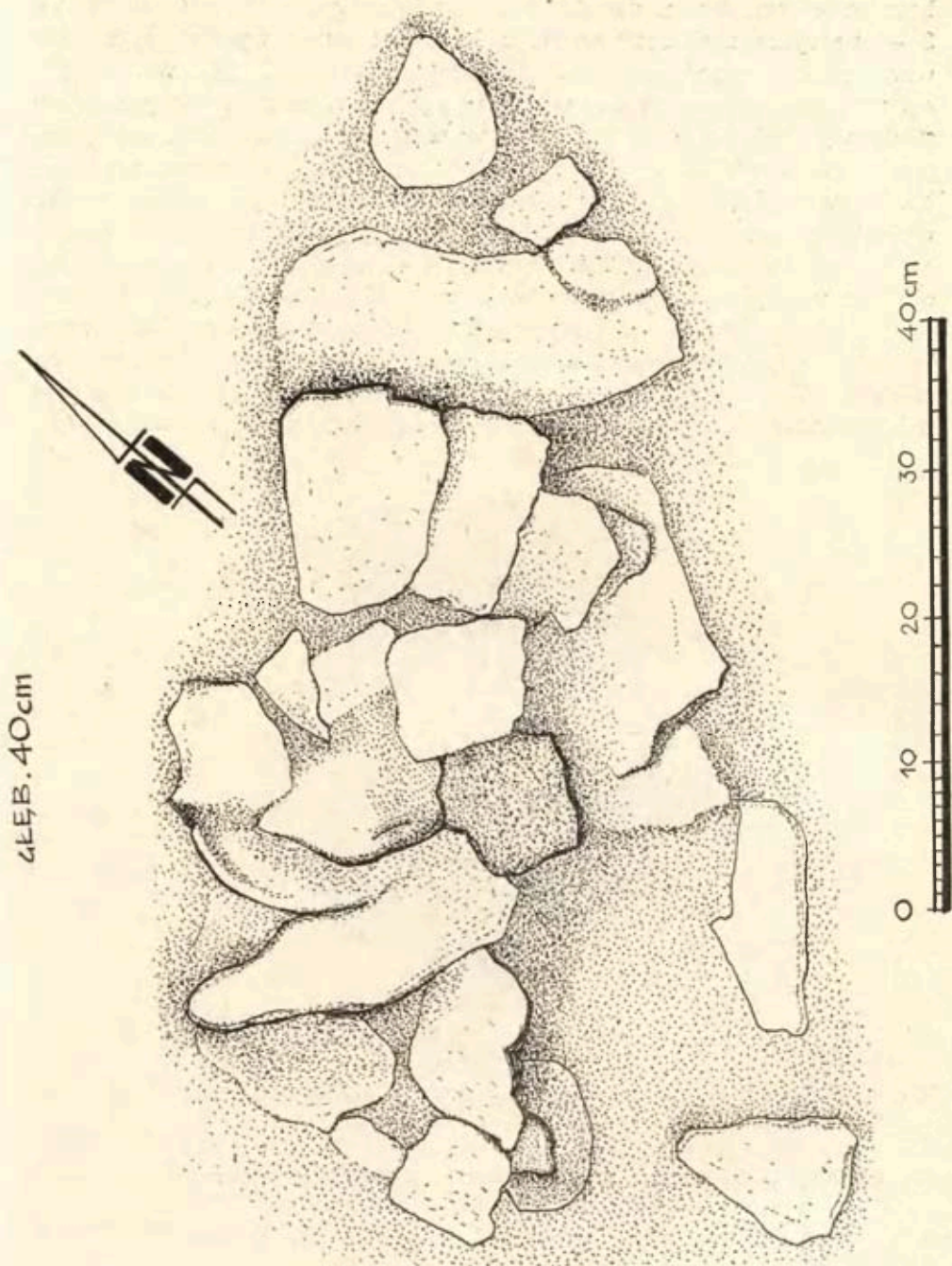
1 — Objects with Gava Culture ceramics; 2 — crematory grave with Gava Culture ceramics; 3 — Gava Culture finds appearing outside objects; 4 — objects of Lusatian Culture from the IV period of the Bronze Age; 5 — Lusatian Culture objects from the IV period in secondary deposits; 6 — Lusatian Culture objects from the V period; 7 — Lusatian Culture objects from the V period in secondary deposits; 8 — crematory graves of the V period of Lusatian Culture — Hallstatt; 9 — skeleton graves of the V period of Lusatian Culture — Hallstatt; 10 — crematory graves from the turn of the IV—V period of Lusatian Culture; 11 — the range of IV period Lusatian Culture settlements determined on the basis of present-day research results; 12 — the range of V period Hallstatt Lusatian Culture settlements on the basis of present-day researches

Ryc. 3. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Plan i przekrój obiektu nr 71

Fig. 3. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Plan and cross-section of object 71

Inwentarz: 1 — naczynie zrekonstruowane o silnie wychylnym na zewnątrz brzegu, facetowanym, szyjce dłuższej, zdobionej pod krawędzią 7 szerokimi poziomymi żłobkami. Na największej wydętości znajdującej się w połowie wysokości naczynia występuje zdobienie w postaci skośnych, szerokich żłobień oraz wystających, wzniesionych ku górze małych guzków w kształcie rożków. Poniżej widnieją 2 plastyczne poziome guzki. Dno silnie wyodrębnione, płaskie, stosunkowo małe. Powierzchnia gładka, koloru jasnobrunatnego. Naczynie nosi ślady przebywania w sąsiedztwie wysokiej temperatury. Gлина z domieszką średnioziarnistego tłuczni. Wys. 50 cm, średn. wylewu 34 cm, średn. otworu 23 cm, średn. brzuśca ok. 47 cm, wys. szyjki 22 cm, średn. dna 10 cm, przeciętna grub. 0,8 cm (ryc. 5); 2 — zrekonstruowane naczynie zasobowe o krawędzi bardzo mocno wywiniętej na zewnątrz, facetowanej. Szyjka długa, lekko stożkowata, przechodzi ostro w największą wydętość brzuśca, mniej więcej w połowie wysokości naczynia. Dno silnie wyodrębnione, bardzo małe. Powierzchnia spękana koloru jasnobrunatnego. Wys. 48,5 cm, średn. wylewu 39 cm, wys. szyjki 22 cm, średn.

Ryc. 4. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Rzut poziomy obiektu nr 123
Fig. 4. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Horizontal view of object no. 123

brzuśca 50 cm, średn. dna 11 cm, przeciętna grub. 1 cm (tabl. II: 7); 3 — naczynie zrekonstruowane o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej. Szyjka bardzo długa przechodzi ostro w największą wydętość brzuśca, mniej więcej w połowie wysokości naczynia. Dno silnie wyodrębnione, bardzo małe w stosunku do wielkości naczynia, płaskie. Naczynie pokryte jest kremową substancją. Powierzchnia gładka. Gлина z domieszką gruboziarnistego tłucznia. Wys. 64 cm, średn. wylewu 45 cm, średn. otworu 34 cm, wys. szyjki 27,5 cm, średn. brzuśca 55 cm, średn. dna 17 cm (ryc. 6); 4 — naczynie zrekonstruowane o silnie wychylonym na zewnątrz brzegu, szyjce bardzo długiej, przechodzącej łagodnie w silnie wydęty brzusec na $\frac{1}{3}$ wysokości naczynia. W dolnej części widnieje ornament w postaci pionowego obmazywania miotełką. Dno wyodrębnione, płaskie. Powierzchnia gładka koloru jasnobrunatnego. Gлина z domieszką średnioziarnistego tłucznia. Wys.

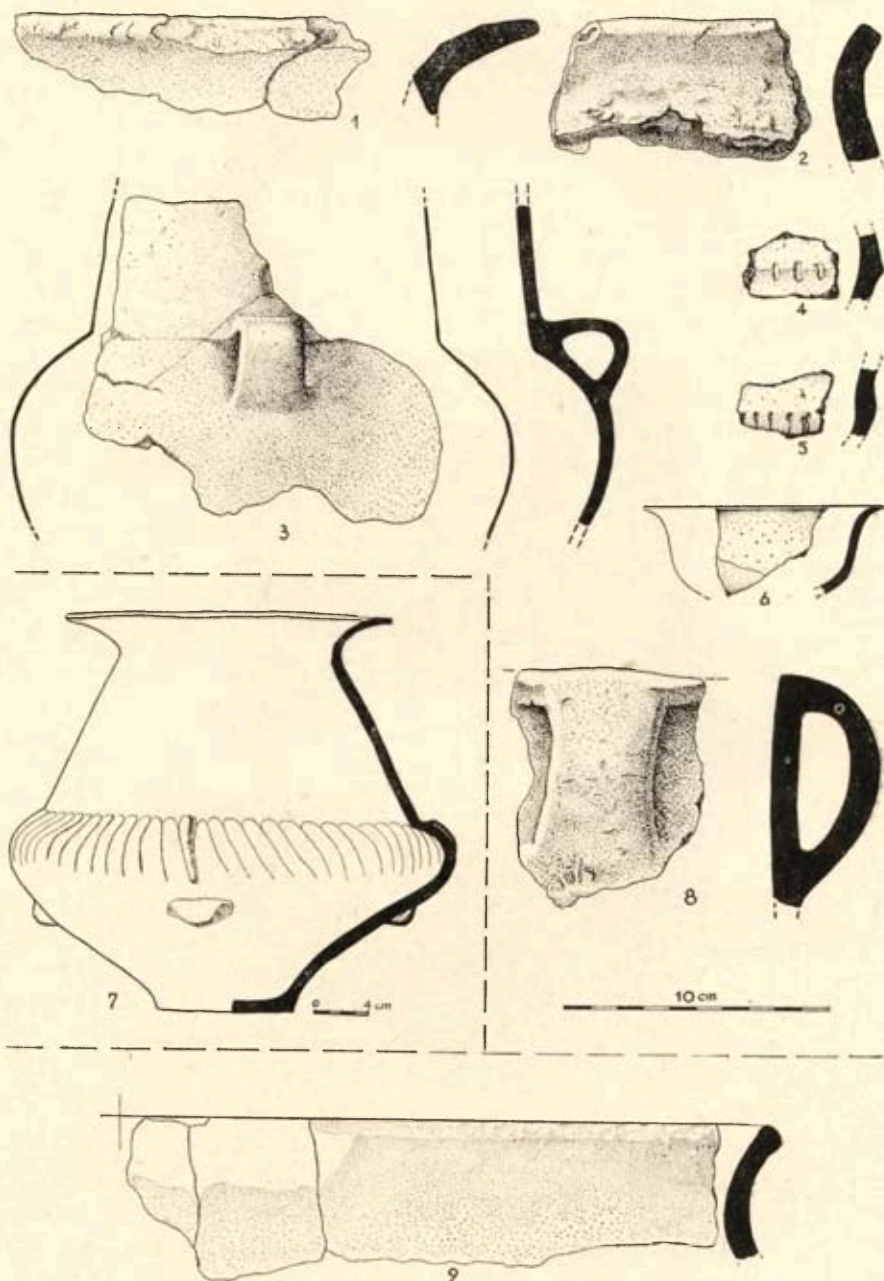
Ryc. 5. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Obiekt nr 123. Bogato zdobione naczynie o cechach kultury Gava

Fot. J. Barcik

Fig. 5. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Object no. 123. A richly ornamented vessel with Gava Culture characteristics

Photo J. Barcik

29,5 cm, średn. wylewu 25 cm, średn. dna 8 cm, średn. brzuśca 28 cm (tabl. II: 6); 5 — ok. 140 fragmentów ceramiki, w tym o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej (tabl. III: 1), fragment brzegu wychylonego na zewnątrz (tabl. III: 2), fragment amfory (tabl. III: 3),

Tabl. III. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Materiał zabytkowy z obiektów nr 123 (ryc. 1-7); nr 447 (ryc. 8) oraz nr 591 (ryc. 9)

Table III. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Antique material from objects no. 123 (Figs. 1-7), no. 447 (Fig. 8) and no. 591 (Fig. 9)

Ryc. 6. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Obiekt nr 123. Malowane naczynie o cechach kultury Gava:

a — krawędź naczynia widziana z góry; *b* — widziane z boku

Fot. J. Barcik

Fig. 6. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Object no. 123. A painted vessel with Gava Culture characteristics:

a — edge of vessel from top; *b* — side view

Photo J. Barcik

fragmenty naczynka cienkościennego (tabl. III: 6) oraz zdobionych krótkimi nacięciami, a w jednym wypadku biegnącymi od nich liniami (tabl. III: 4, 5), a także fragmenty pokryte substancją koloru białego, jasnoszarego i ceglastej; 6 — polepa; 7 — kości zwierzęce (*Bos taurus* — bydło rogate — 1 udo, *M¹*, *Aves* — ptak — 1 ramieniowa).

Obiekt nr 447/65 — ary 134 i 142

Obiekt zarysował się na jaśniejszym tle glinki lessowej. Kształtem zbliżony do owalu, wymiary 180 × 160 cm (ryc. 7). Mniej więcej w środku jamy pojawiło się intensywniejsze zabarwienie wypełniska; widać to wyraźnie na rzucie poziomym i pionowym. W obrębie wypełniska wystąpiły nieliczne grudki polepy. Dno na głęb. 40 cm.

I n w e n t a r z: 1 — naczynie zrekonstruowane o silnie wywiniętym na zewnątrz brzegu, facetowanym, szyjce długiej, stożkowatej. Największa wydętość brzuśca znajduje się poniżej połowy wysokości naczynia. Zdobione jest na brzuścu skośnymi, szerokimi żłobieniami. Żłobienia te w 4 miejscach na obwodzie mają pionowe zgrubienia. Poniżej zgrubień znajdują się małe, plastyczne guzki skierowane ku dołowi. Dno płaskie, małe w stosunku do wielkości naczynia. Powierzchnia gładka, brunatnoszara, silnie wygładzona. Gлина z domieszką piasku i średnioziarnistego tłucznia. Wys. 30 cm, średn. wylewu 24 cm, średn. otworu 16 cm, średn. brzuśca 35 cm, średn. dna 9,5 cm (tabl. III: 7); 2 — fragmenty ceramiki; 3 — ułamki krzemieni; 4 — polepa.

Obiekt nr 591/67 — ar 154

Zarys obiektu na głęb. 90 cm wykazuje uszkodzenie przez wkop współczesny (ryc. 8). Wypełnisko stanowiła ziemia brunatna z dużą zawartością luźno rozrzuconych grudek polepy oraz warstwą spalenizny w połowie wysokości obiektu, zawierającą węgle drzewne.

I n w e n t a r z: 1 — naczynie zrekonstruowane o silnie wywiniętej krawędzi, facetowanej, szyjce wgłębionej, przechodzącej łagodnie w silnie wydęty brzusec. Poniżej największej wydętości znajdują się 4 naprzeciwległe, poziome guzki. Dno płaskie. Powierzchnia gładka koloru brązoceglastej. Gлина z domieszką piasku i gruboziarnistego tłucznia. Wypał nierównomierny. Wys. 31 cm, średn. wylewu 39 cm, średn. otworu 35 cm, średn. brzuśca 37 cm, średn. dna 18 cm (tabl. IV: 3); 2 — przesłik koloru brunatnego, wys. 3,5 cm, średn. 4,8 cm, średn. otworu 0,9 cm (tabl. IV: 6); 3 — ok. 114 fragmentów ceramiki, w tym o krawędziach silnie wywiniętych na zewnątrz, facetowanych (tabl. IV: 1), wychylonych na zewnątrz (tabl. III: 9; IV: 7); brzeg naczynka cienkościennego (tabl. IV: 4), fragment naczynia silnie profilowanego (tabl. IV: 5), fragment naczynia zdobionego wałkiem plastycznym z odciskami palcowymi (tabl. IV: 10), fragment brzuśca zdobionego grupami pionowych żłobków oddzielonych od siebie pionowo nalepioną listwą (tabl.

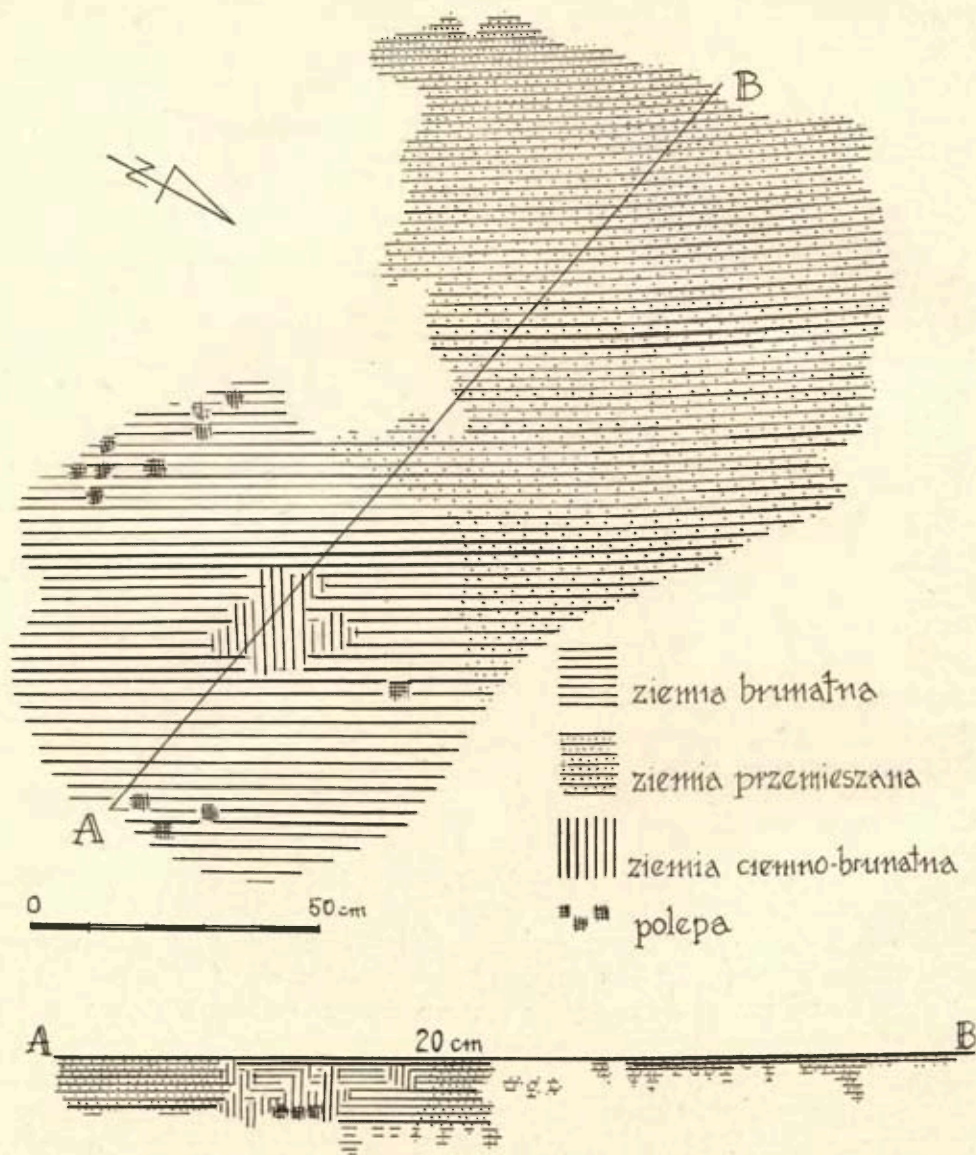
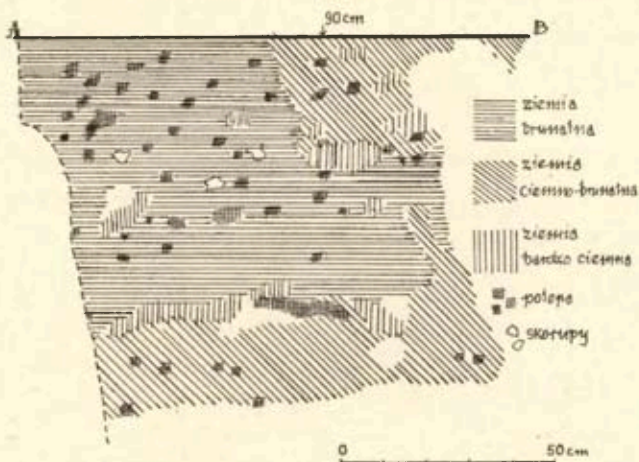

Fig. 7. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Plan and cross-section of object 447

Fig. 7. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Plan and cross-section of object 447

IV: 8), brzusiec zdobiony szerokimi żłobkami (tabl. IV: 9), regularnymi półkolistymi liniami (tabl. IV: 2) oraz nalepianym poziomo guzkiem; 4 — polepa z zachowanymi śladami odcisków konstrukcji; 5 — kości zwierzęce (*Lepus europaeus* — zajęć — 1 cały osobnik, 2 kości ramienne, 1 promienista, 1 łopatką, 1 szczęką, *Equus caballus* — koń — 1 kość udowa).

Ryc. 8. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Przekrój obiektu nr 591

Fig. 8. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Cross-out of object no. 591

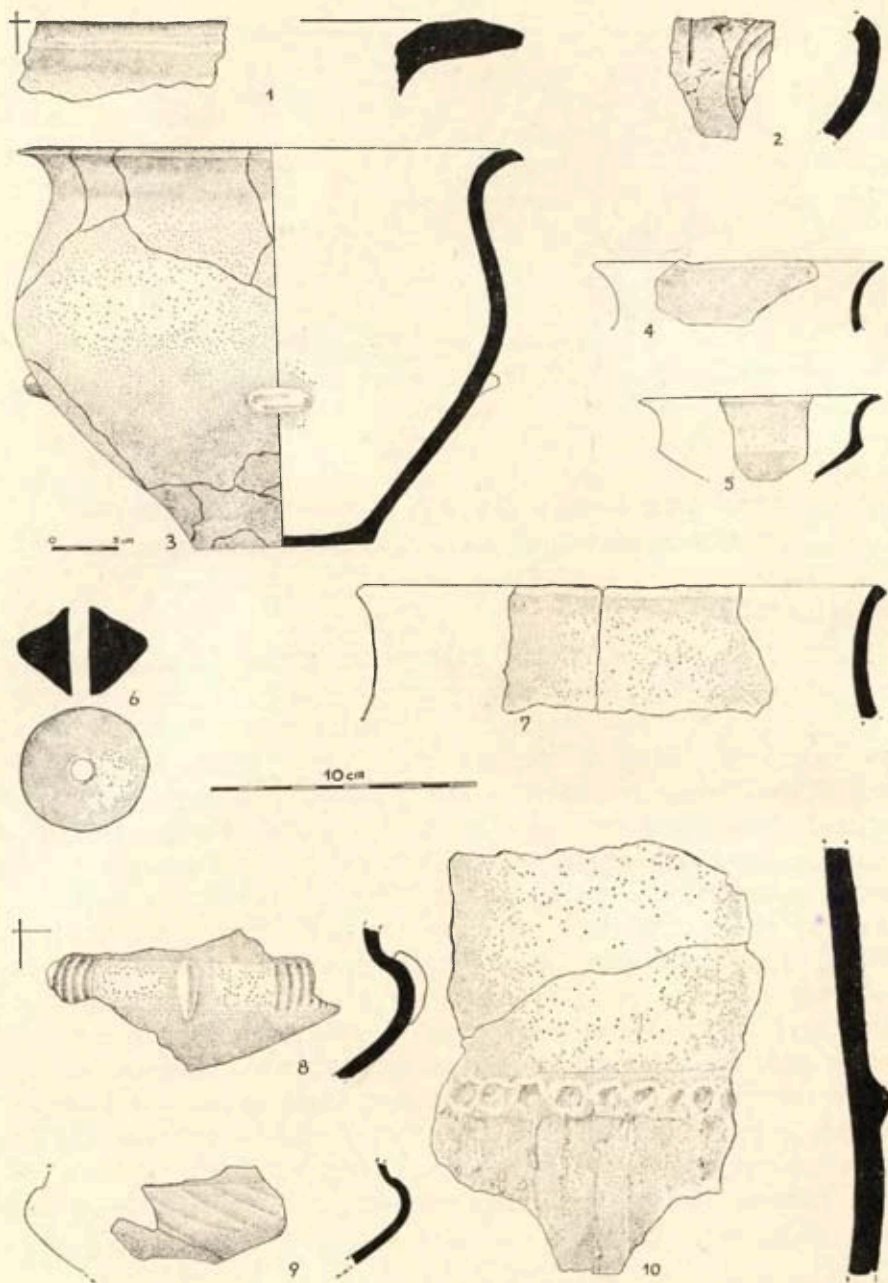
Obiekt nr 688/67 — ar 155

Materiał pochodzi z obiektu, którego dno wystąpiło na głęb. 140 cm. Brak dokumentacji opisowej oraz rysunkowej.

Inwentarz: 1 — naczynie zrekonstruowane o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej. Szyjka lekko wgięta, krótka, przechodzi w łagodnie wydęty brzusiec, co daje esowaty profil. W miejscu uszkodzenia widoczne jest lekkie wznoszenie się samej krawędzi. Poniżej, na wydęciu znajduje się otwór będący pozostałością po czopie z uszka naczynia. Dno małe, płaskie. Gлина o konsystencji spójnej z zawartością piasku i średnioziarnistego tłucznia. Wys. 8 cm, średn. wylewu 13 cm, średn. dna 3,4 cm, przeciętna grub. 0,4 cm (ryc. 9a-b); 2 — fragment naczynia o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej. Szyjka długa, stożkowata, przechodząca łagodnie w mocno wydęty brzusiec, zdobiony na największej wydętości szerokimi żłobkami. Powierzchnia gładka, wyświecona, robiąca wrażenie powleczonej grafitem koloru czarnego. Gлина z domieszką piasku i średnioziarnistego tłucznia, silnie wypalona o konsystencji zwartej. Średn. wylewu 28 cm, średn. brzuśca 35 cm, przeciętna grub. 0,6 cm (ryc. 10); 3 — ponad 20 fragmentów ceramiki.

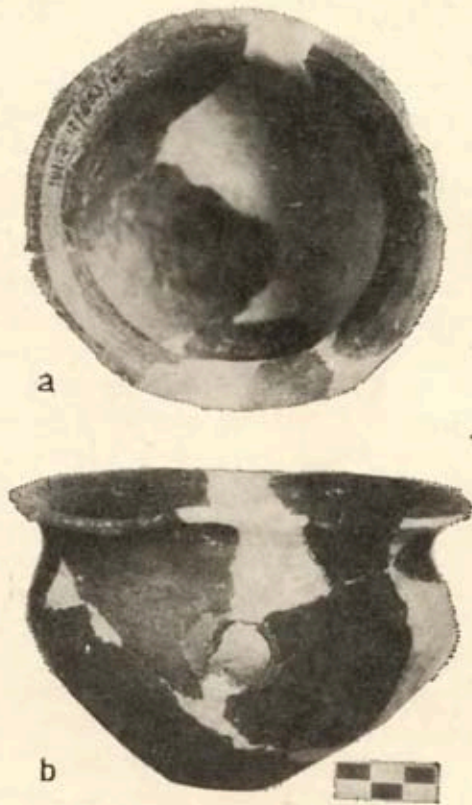
Obiekt nr 779 A/71 — ar 237

Obiekt wystąpił na głęb. 60 cm w postaci dużego, brunatnego zaciemnienia. Wypełnisko jego o średn. ok. 110 × 110 cm stanowiła ziemia jednolitej konsystencji. W połowie wysokości obiektu stwierdzono warstwę ok. 30 cm ciemniejszej ziemi, zawierającej węgle drzewne. Obiekt w kształcie trapezu rozszerzał się ku dołowi, uzyskując przy dnie średn.

Tabl. IV. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Materiał zabytkowy z obiektów nr 591 (ryc. 1-10)

Table IV. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Antique material from objects no. 591 (Figs. 1-10)

Ryc. 9. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Obiekt nr 688. Małe naczynie o cechach kultury Gava:

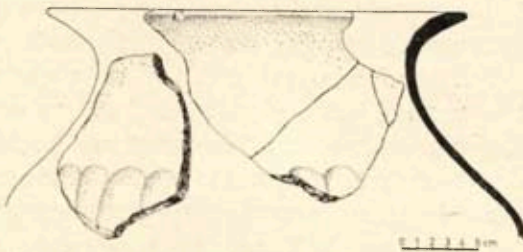
a — krawędź naczynia widziana z góry; b — widziane z boku

Fot. R. Zając

Fig. 9. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Object no. 688. A small vessel with Gava Culture characteristics:

a — edge of vessel from top; b — side view

Photo R. Zając

Ryc. 10. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Obiekt nr 688. Fragment naczynia o cechach kultury Gava

Fig. 10. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Object no. 688. Fragment of a vessel with Gava Culture characteristics

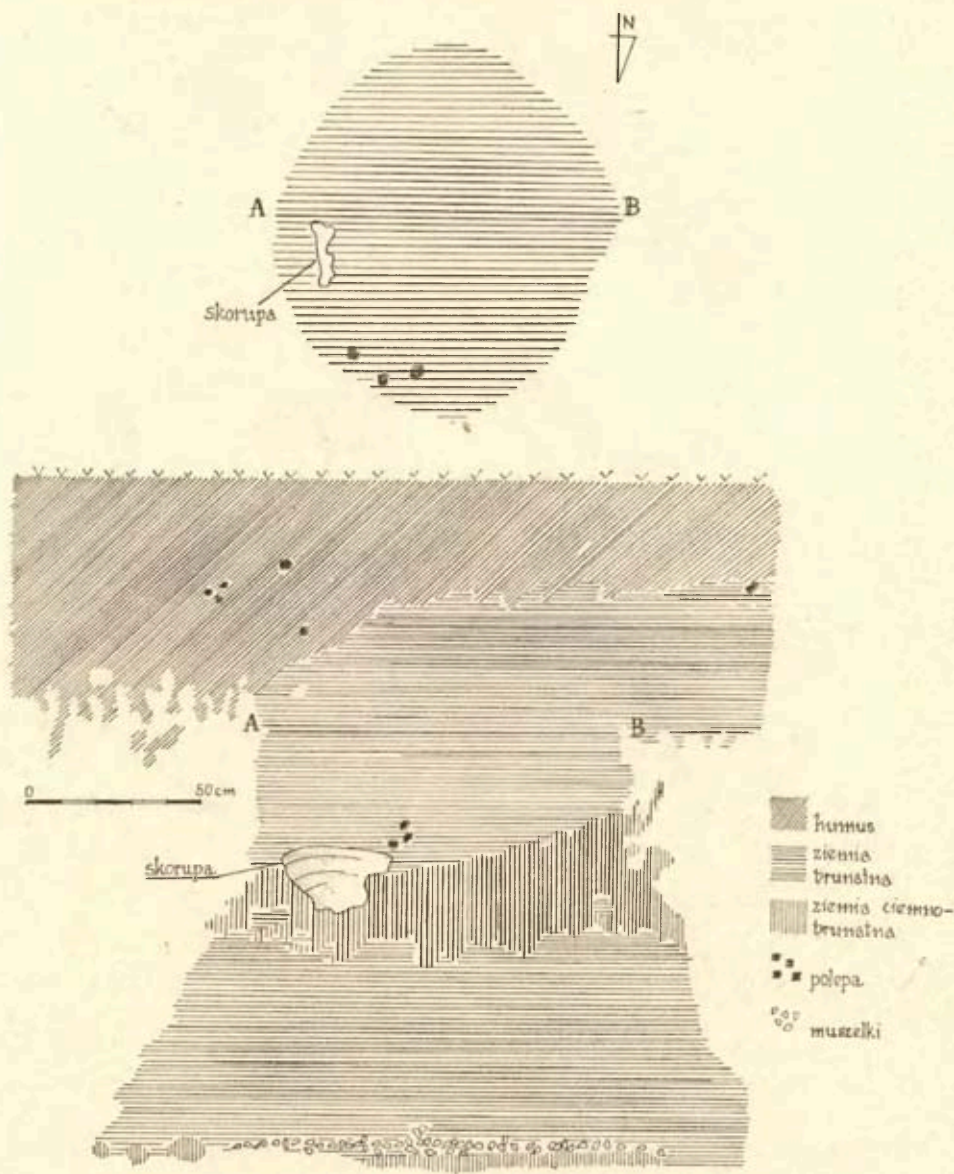
190 × 190 cm. Dno płaskie na głęb. 200 cm (ryc. 11). Przy dnie znaleziono warstwę muszli szczeżui.

Inwentarz: 1 — naczynie zrekonstruowane o krawędzi silnie wychylonej na zewnątrz, facetowanej. Szyjka stożkowata, wysoka, wyraźnie oddzielona od wydętego brzuśca żłobkiem. Dno płaskie, wyodrębnione. Powierzchnia gładka koloru brunatnoczarnego. Gлина z domieszką ostrokrawędną, silnie przepalona, łuszczy się, kruszy. Wys. 36 cm, średn. wylewu 29 cm, średn. dna 11 cm (tabl. V: 1); 2 — misa zrekonstruowana o brzegach wgiętych do wewnątrz, dnie lekko wklęsłym. Powierzchnia gładka, wyświecona koloru brunatnoczarnego. Gлина z domieszką piasku. Wys. 10,5 cm, średn. wylewu 21,5 cm, średn. dna 6,8 cm (tabl. V: 2); 3 — ponad 40 fragmentów ceramiki, w tym brzuśce zdobione krótkimi nacięciami, odciskami paznokciowymi, żłobkami wykonanymi grzebykiem oraz brzegi wychylone na zewnątrz i nachylone do wewnątrz; 4 — węgiel drzewny; 5 — kości zwierzęce (*Canis sp.* — pies — 1 krąg łędźwiowy; *Bos taurus* — bydlę rogate — 1 kość skalista, 3 fragm. kości długich nieoznaczalnych, spalonych, 1 żuchwa z zębami — wiek przynajmniej 2 lata — 1 fragm. szczęki z szeregiem zębowym P²—M², M³, w stadium wyrzynania się, 3 kości udowe, 1 sitowa, 1 promienista, 2 kości śródstopia, 1 łopatką, 3 kręgi; *Ovis/Capra* — nierozróżnialne szczątki kozy lub owcy, M², 1 fragment miednicy ze śladem cięcia ostrym przedmiotem, 2 żuchwy, 1 kość śródramienna, *Sus sp.* — dzik — lub świnia domowa z największym prawdopodobieństwem tej ostatniej, 1 kość palcowa, 1 potyliczna, 3 żebra, 1 krąg).

Obiekt nr 795/72 — ar 218

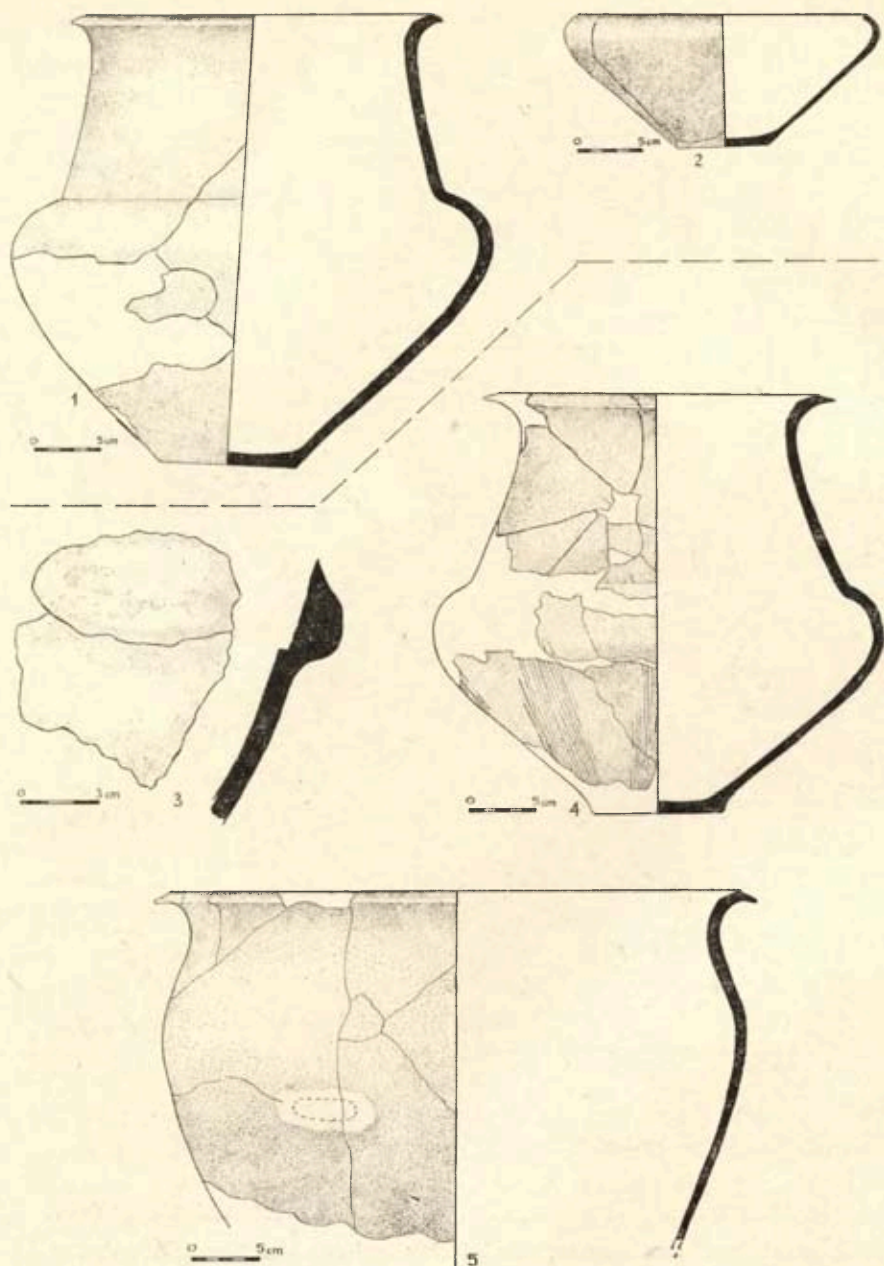
Zarys obiektu wystąpił na głęb. 110 cm. Posiadał kształt okrągły o rozmiarach 180 × 180 cm. Dno płaskie na głęb. 200 cm. (ryc. 12). Wypełnisko stanowiła ziemia o zabarwieniu jednolitym z nielicznymi grudkami polepy i wtrętami gliny. Przekrój jamy w przybliżeniu trapezowaty.

Inwentarz: 1 — naczynie zrekonstruowane o krawędzi wywinętej na zewnątrz, facetowanej. Szyjka długa, stożkowata wyraźnie oddzielona od mocno wydętego brzuśca. Poniżej największej wydętości występuje ornament w postaci grup pionowych linii wykonanych grzebykiem. Powierzchnia szaroczarna, robiąca wrażenie pociągniętej gliną. Domieszka piasku i drobnoziarnistego tłuczni. Duża porowatość skorupy. Słabe wyrobienie gliny powodujące gruzełkowatość wnętrza. Skorupa silnie przepalona. Wys. 30,8 cm, średn. wylewu 28 cm, średn. brzuśca 28,8 cm, średn. dna 10 cm (tabl. V: 4); 2 — fragment dużego naczynia o krawędzi wychylonej na zewnątrz, facetowanej, szyjce wgłębionej. Na brzuścu widoczny ślad po poziomym plastycznym uchwycie. Powierzchnia gładka koloru ceglatego, od wewnątrz nieco ciemniejsza.

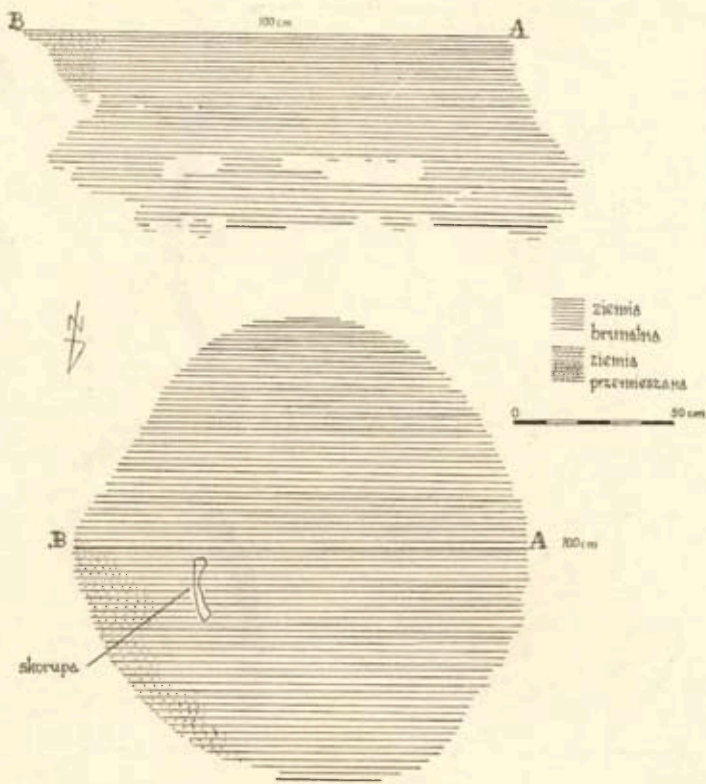
Ryc. 11. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Plan i przekrój obiektu nr 779 A
 Fig. 11. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Plan and cross-section of object 779 A

Glina z domieszką okruchów ostrokrawędnych, zeszkliwionych (wynik analizy technologicznej, próbka nr 4a). Średn. wylewu 22 cm, średn. brzuśca 22,5 cm, przeciętna grub. 0,8 cm (tabl. V: 5); 3 — górna część naczynia o krawędzi wychylonej na zewnątrz, profilu lekko esowatym. U nasady szyjki występuje ornament plastyczny w postaci wałka z odciśkami palcowymi. Powierzchnia wygładzona, robi wrażenie powleczo-

Tabl. V. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Materiał zabytkowy z obiektów nr 779 (ryc. 1,2) oraz nr 795 (ryc. 3-5)

Table V. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Antique material from objects no. 779 (Figs. 1,2) and no. 795 (Figs. 3-5)

Ryc. 12. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Plan i przekrój obiektu nr 795

Fig. 12. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Plan and cross-section of object 795

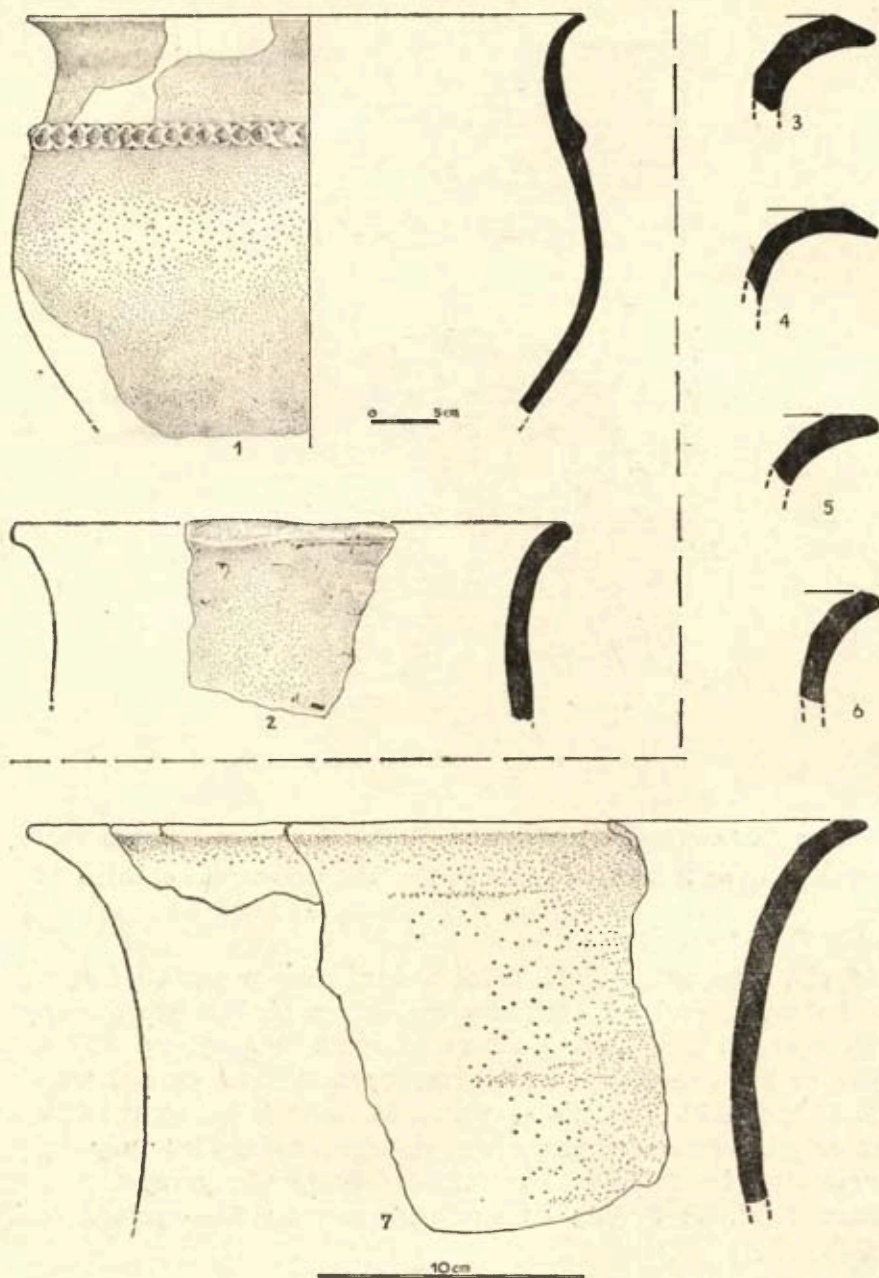
nej cienką warstewką glinki. Gлина z domieszką w postaci fragmentów zeskliwionych, grubych okruchów oraz ceramiki. Wnętrze skorupy silnie przepalone. Struktura porowata (wynik analizy technologicznej, próbka nr 5a). Średn. wylewu 42 cm, średn. brzuśca 45 cm, przeciętna grub. 1,1 cm (tabl. VI: 1); 4 — ponad 40 fragmentów ceramiki, w tym fragmenty brzegów wychylonych na zewnątrz (tabl. VI: 2), wywiniętych na zewnątrz, facetowanych, brzusiec zdobiony plastycznym poziomym guzkiem (tabl. V: 3); 5 — ułamek krzemienia; 6 — polepa (drobne grudki).

Blok 40 wykop 1

Fragment ceramiki o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej (tabl. VII: 7).

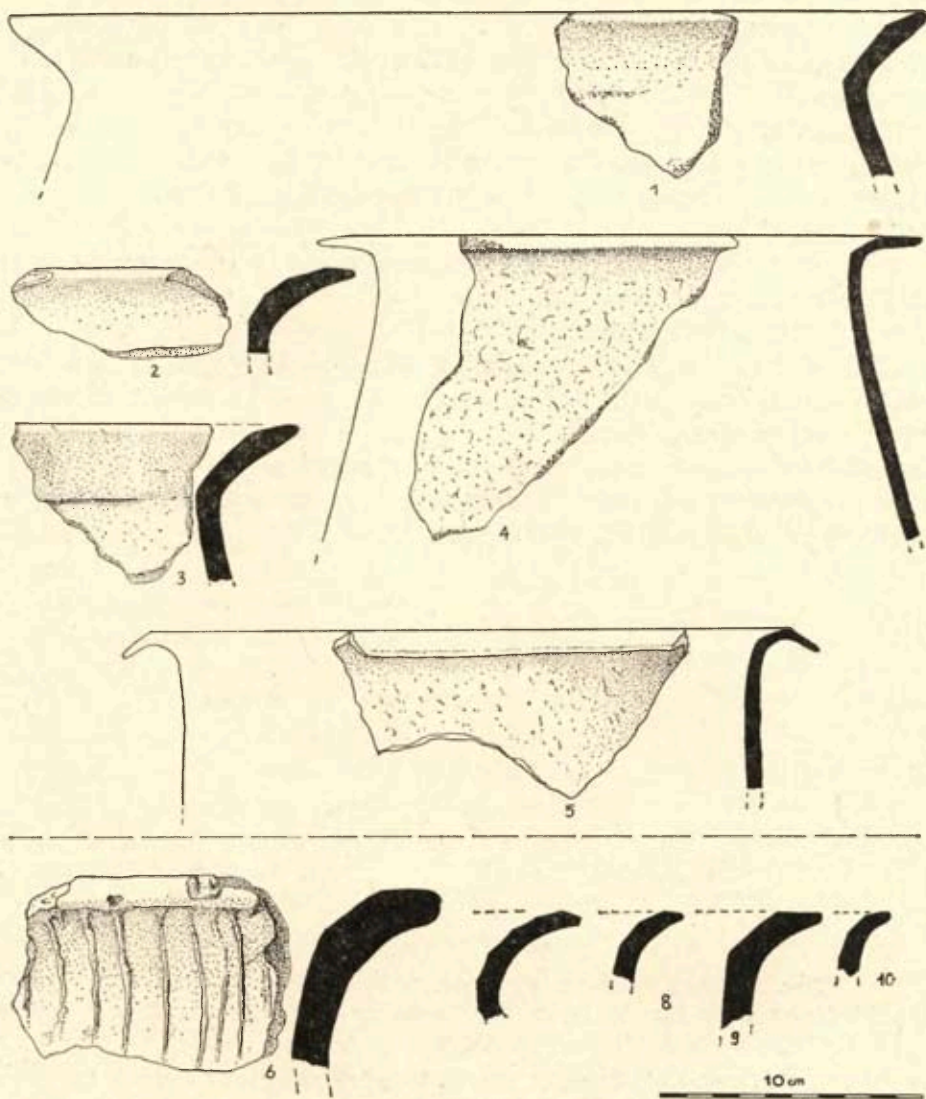
Blok 40 wykop 2

Fragment ceramiki o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej (tabl. VII: 6).

Tabl. VI. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Materiał zabytkowy z obiektów nr 795 (ryc. 1,2) oraz z bloku 40 pas 5 (ryc. 3-7)

Table VI. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Antique material from objects no. 795 (Figs. 1,2) and block 40 strip 5 (Figs. 3-7)

Tabl. VII. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Materiał zabytkowy bez bliższej lokalizacji (ryc. 1-5); z bloku 40 pas 2 (ryc. 6); z bloku 40 pas 1 (ryc. 7); oraz z obiektu nr 396 (ryc. 8-10)

Table VII. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Antique material without closer localization (Figs. 1-5), from block 40 strip 2 (Fig. 6), from block 40 strip 1 (Fig. 7) and from object no. 396 (Figs. 8-10)

Blok 40 wykop 5

7 fragmentów ceramiki o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej (tabl. VI: 3-7).

Ar 293 ćw. C

3 fragmenty ceramiki, w tym o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej oraz pokryte kremowo-białą substancją.

Ar 325 ćw. C

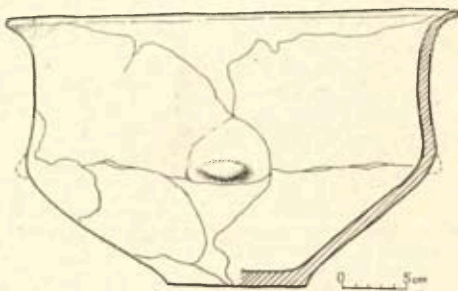
3 fragmenty naczynia o krawędziach silnie wychylonych na zewnątrz, facetowanych (ryc. 13).

Materiały bez bliższej lokalizacji

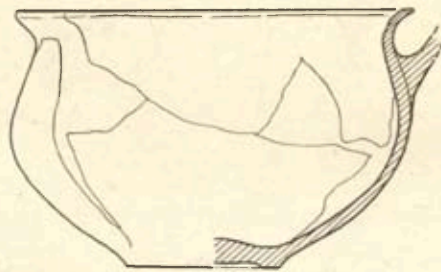
Fragmenty ceramiki o krawędziach silnie wywiniętych na zewnątrz, facetowanych (tabl. VII: 1-5) oraz z zachowanymi śladami substancji koloru czarnego (tabl. VII: 5).

Ceramika na wtórnym złożu w obiekcie 396, ar 98

3 fragmenty ceramiki o krawędziach silnie wywiniętych na zewnątrz facetowanych (tabl. VII: 8-10).

13

14

Ryc. 13. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17. Naczynie z aru 325 ćw. C

Ryc. 14. Nowa Huta-Pleszów, stan. 20. Obiekt nr 9. Czerpak o cechach kultury Gava

Fig. 13. Nowa Huta-Pleszów, site 17. Vessel from are 325, quarter C.

Fig. 14. Nowa Huta-Pleszów, site 20. Object no. 9. A scoop with Gava Culture characteristics

PLESZÓW STAN. 20

Obiekt nr 9 — ar 7

Inwentarz: 1 — naczynko zrekonstruowane o krawędzi wywiniętej na zewnątrz, facetowanej, o profilu esowatym. Szyjka wgłębiona przechodząca łagodnie w wydęty brzusec. Największe wydęcie powyżej połowy wysokości naczynka. Powierzchnia gładka koloru brązowoszarego. Gлина z domieszką piasku. Na brzuscu zachował się ślad po taśmowatym uszku. Wys. 10 cm, średn. wylewu 14 cm, średn. brzuśca 15 cm, szer. uszka 3 cm, przeciętna grub. 0,4 cm (ryc. 14); 2 — ok. 130 frag-

mentów ceramiki, w tym o krawędziach wywiniętych na zewnątrz, facetowanych oraz zdobionych szerokimi żłobkami; 3 — mały paciorek gliniany w postaci płaskiego koła z małym otworkiem, średn. 2,6 cm, średn. otworu 0,4 cm, grub. 0,4 cm; 4 — ułamki krzemienne.

3. CHARAKTERYSTYKA OBIEKTÓW

Spośród omawianych wyżej obiektów tylko jeden nr 11/54 określono w notatkach terenowych jako grób ciałopalny. Nie posiada on jednak żadnej dokumentacji rysunkowej. Brak także zachowanych kości ludzkich. Funkcji obiektów nr nr 71/54 (ryc. 3) oraz 103/54 nie da się określić.

Zarys obiektu nr 123/54 (ryc. 4) z rumowiskiem ceramiki był słabo widoczny w glince lessowej i nie zezwalał na dokładne zrekonstruowanie jego kształtu i wielkości. Rumowisko sięgało głęb. 65 cm. Znalezione w jego obrębie 4 wielkie naczynia zasobowe sugerują, że był to zapewne rodzaj obiektu gospodarczego, pełniącego funkcje magazynu. Poniżej warstwy rumowiska wystąpiły fragmenty ceramiki kultury łuzyckiej, trochę przepalanej polepy i przepalonych kości zwierzęcych. Wydaje się, że były to dwie jamy, choć różnice chronologiczne nie są uchwytnie w materiale. Jama nie posiada żadnej dokumentacji rysunkowej prócz rzutu poziomego rumowiska na głęb. 40 cm.

Funkcji obiektu nr 447/65 (ryc. 7) nie udało się ustalić. Rysujące się obok niego ciemniejsze zabarwienie, odróżniające się od glinki lessowej, a oznaczone jako nr 447 A, nie wykazuje z nim żadnego powiązania. Nie zawierało zabytków.

Obiekt nr 591/67 (ryc. 8) rysował się wyraźnie na tle glinki lessowej. Odznaczał się najprawdopodobniej stosunkowo długim okresem użytkowania, co uwidacznia się w przekroju pionowym, w postaci grubej warstwy poziomu użytkowego. Uległ zapewne spaleni, za czym przemawia gruba warstwa spalenizny zalegająca w jamie. W trakcie pożaru nastąpiło najprawdopodobniej zawalenie się naziemnej części budowli, tworzące rumowisko rozrzuconej polepy ze śladami konstrukcji drewnianej. Jama uległa częściowemu zniszczeniu przez wkop współczesny; stąd nie jest możliwe odtworzenie jej pierwotnej wielkości i kształtu. Pełniła przypuszczalnie funkcję gospodarczą.

Obiekt nr 779A/71 (ryc. 11) w przekroju miał kształt trapezowaty, w rzucie poziomym tworzył w przybliżeniu zarys koła. Przy samym dnie znaleziono w jego obrębie warstwę muszli szczeżui. Stwierdzono dwa poziomy użytkowe, oddzielone ok. 30 cm warstwą o intensywnym zabarwieniu z zawartością węgla drzewnego i polepy. Są to najprawdopodobniej ślady spalonej konstrukcji drewnianej. Część dolna pełniła zapewne funkcję magazynu. Górna, o nie dającej się ustalić funkcji, została zniszczona przez jamę z fazy rzymskiej.

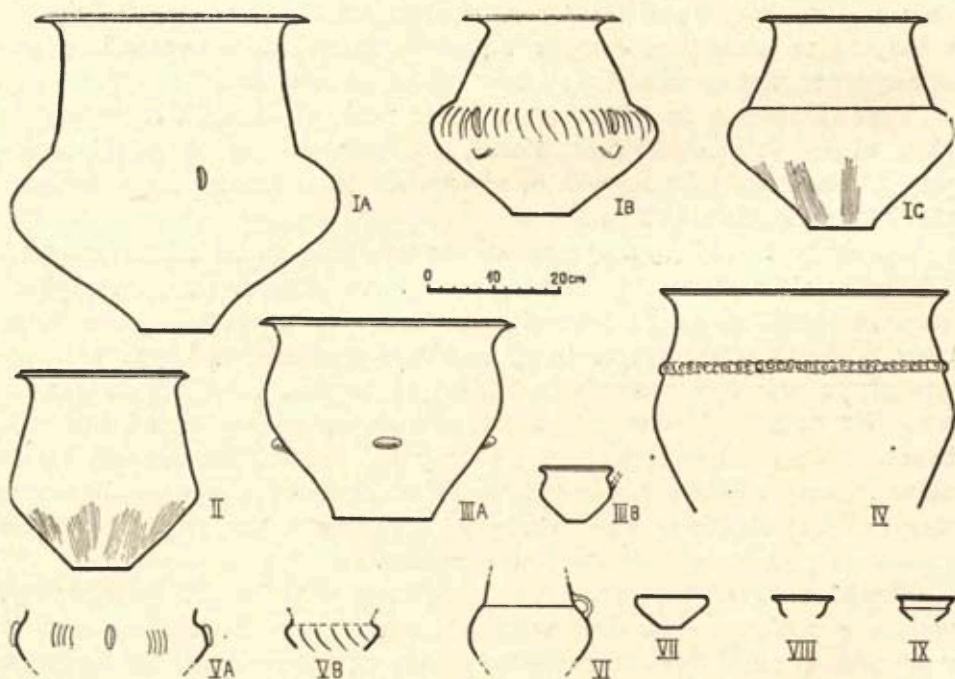
Obiekt nr 795/72 (ryc. 12) pełnił przypuszczalnie funkcję gospodarczą.

Wszystkie wymienione wyżej obiekty, jak można sądzić, spełniały funkcję gospodarczą. Posiadały w przybliżeniu kształt koła lub elipsy, w jednym wypadku zbliżony do kwadratu, w przekroju zaś tworzyły trapez. Nad jamami znajdowały się przypuszczalnie zadaszenia, których ślady pozostały odcisnięte na polepie w jamie nr 591. Na pozostałości chat nie natrafiono, co może być jednak spowodowane silnym zniszczeniem terenu.

4. ANALIZA MATERIAŁU RUCHOMEGO

W obrębie wszystkich naczyń z omawianych obiektów, które udało się zrekonstruować, oraz fragmentów, które pozwalały na odtworzenie formy naczynia, dokonano próby podziału na dziewięć typów (ryc. 15).

Typ I. Charakteryzuje się silnie wywiniętym na zewnątrz brzegiem o wyraźnych śladach facetowania, bardzo wysoką, lekko stożkową szyjką, najczęściej oddzieloną u nasady od silnie wydętego brzusz-

Ryc. 15. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17 i 20. Typy naczyń o cechach kultury Gava (I-IV) oraz kultury łużyckiej (V-IX)

Fig. 15. Nowa Huta-Pleszów, sites 17 and 20. Types of vessels with Gava Culture characteristics (I-IV) and Lusatian Culture (V-IX)

ca poziomym żłobkiem. Dna naczyń są z reguły płaskie, bardzo małe w stosunku do wielkości. Wysokość ich waha się od 30,8 cm do 64 cm. Odznaczają się powierzchnią gładką, w 2 wypadkach bardzo starannie wygładzoną. Jedno naczynie z obiektu nr 795 (tabl. V: 4) ma powierzchnię robiącą wrażenie szorstkiej z powodu zmycia zewnętrznej warstewki. W obrębie tego typu dają się wydzielić odmiany: A, B, C.

Odmiana A. Należą do niej 2 naczynia z obiektu nr 123/54 (tabl. II: 7; ryc. 6). Oba posiadają szerokie, silnie wywinięte, facetowane krawędzie. Szyjki mają bardzo wysokie, brzuśce silnie wydęte. Dna bardzo małe, płaskie. Brzuśce mają największą wydętość w połowie wysokości. Większe naczynie nosi ślady substancji koloru kremowego na brzuścu, szyjce oraz wywiniętej krawędzi. Powierzchnie obu są gładkie, choć naczynie ze śladami malowania wykazuje miejscami spękanie pod wpływem wysokiej temperatury.

Odmiana B. Jest reprezentowana przez dwa naczynia, jedno z obiektu nr 123/54 (ryc. 5), drugie z obiektu nr 447/65 (tabl. III: 7) oraz fragment z obiektu nr 688/67 (ryc. 10). Mają formę analogiczną jak naczynia w grupie A, lecz wyróżniają się bogatą ornamentyką oraz powierzchnią gładką, starannie wygładzoną, zwłaszcza w górnych partiach i na największej wydętości. Naczynie z obiektu nr 123/54 zdobione jest pod samą krawędzią 7 poziomymi żłobkami. Na największej wydętości obu naczyń występuje ornament w postaci skośnych, szerokich żłobień, w jednym wypadku przeplatanych pionowymi zgrubieniami, w drugim wzniesionymi ku górze, małymi różkowatymi guzkami. Poniżej największego wydęcia oba naczynia zaopatrzone są w poziome, plastyczne uchwyty.

Odmiana C. Do niej zaliczyłam 2 naczynia z obiektu nr 795/72 i nr 779/71 (tabl. V: 1, 4) o formie analogicznej do wyżej wymienionych, zdobione jednak w dolnej partii brzuśca grupami pionowych żłobków biegnących do dna, wykonanych narzędziem (grzebykiem?). Powierzchnia gładka, koloru szarocznego robi wrażenie powleczonej gliną.

Typ II. Należy doń naczynie z obiektu nr 123/54 (tabl. II: 6) o brzegu silnie wychylonym na zewnątrz, robiącym wrażenie jak gdyby przy lepieniu nie zdążono wykonać facetowania i pozostawiono powierzchnię wychylonej krawędzi niestarannie wykończoną. Naczynie ma długą, stożkowatą szyjkę przechodzącą łagodnie w wydęty brzusec, którego największa szerokość przypada poniżej połowy wysokości naczynia. Zdobione jest poniżej największej wydętości ornamentem w postaci pionowych śladów mazania miotełką.

Typ III. Zaliczyłam tu naczynia o esowatym profilu.

Odmiana A. Jest reprezentowana przez duże naczynia o krawędzi silnie wywiniętej na zewnątrz, facetowanej, szyjce krótkiej, wgłębionej, łagodnie przechodzącej w wydęty brzusec. Należy tu naczynie z obiektu nr 591/67 (tabl. IV: 3), zdobione poziomymi, lekko ku dołowi skiero-

wanymi guzkami oraz fragment naczynia z obiektu nr 795/72 (tabl. V: 5).

Odmiana B. Należą tu dwa małe naczynka (czerpaczki?), jedno z obiektu nr 688/67 (ryc. 9a-b) posiadające ślad po otworze na największej wydętości brzuśca. Najprawdopodobniej w tym miejscu znajdowało się ucho osadzone na czopie, po którym zachował się otwór. Drugim jest naczynko z zachowanym częściowo uchem z obiektu nr 9 ze stan. 20 w Pleszowie (ryc. 14). Oba naczynka posiadają krawędź wywiniętą na zewnątrz, facetowaną, profil esowaty, zbliżony do naczyń dużych.

Typ IV. Należy doń fragment dużego, zasobowego naczynia z obiektu nr 795/72 (tabl. VI: 1), o profilu esowatym, zdobionym ornamentem w postaci wałka plastycznego z odciskami palcowymi. Cechą wiążącą go z wyżej wymienionymi jest skład gliny sprawdzony analizą technologiczną. Krawędź nie wykazuje jednak śladów facetowania.

Typ V. Włączyłam tu dwa fragmenty naczyń kształtu wazowatego.

Odmiana A. Zdobiony na największej wydętości ornamentem w postaci grup (po cztery) pionowych żłobków, oddzielonych pionowym, wypukłym zgrubieniem (listwą) z obiektu nr 591/67 (tabl. IV: 8).

Odmiana B. Jest to naczynko małych rozmiarów zdobione ornamentem w postaci skośnie biegnących, szerokich żłobków z tego samego obiektu, co opisane wyżej (tabl. IV: 9).

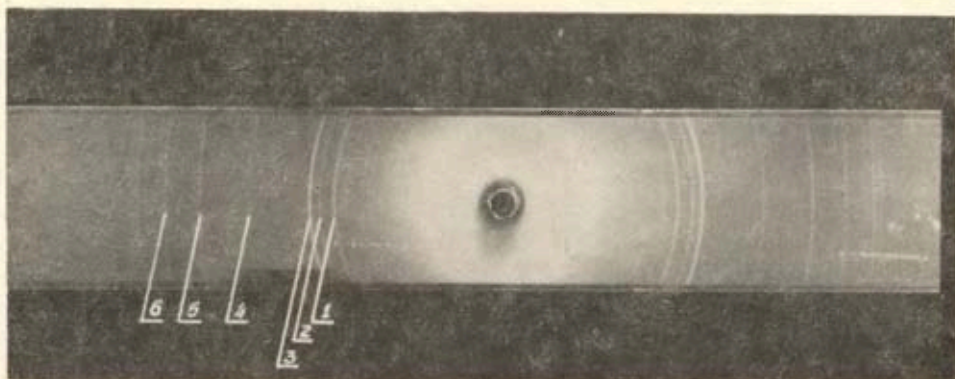
Typ VI. Należy tu naczynie typu amfory o cylindrycznej szyjce, silnie wydętym brzuścu z dwoma uchami u nasady szyjki z obiektu nr 123/54 (tabl. III: 3).

Typ VII to misa o krawędzi wgiętej do wewnątrz z obiektu nr 779 A/71 (tabl. V: 2).

Typ VIII. Reprezentowany jest przez fragment cienkościennego naczynka o brzuścu bardzo łagodnie zaokrąglonym, brzegach wychylnych na zewnątrz z obiektu nr 123/54 (tabl. III: 6).

Typ IX. Zaliczyłam tu fragment naczynka o krawędzi wywiniętej na zewnątrz, ostro profilowanego z obiektu nr 591/67 (tabl. IV: 5).

Część naczyń oraz ich fragmentów ujawnionych w obrębie stanowisk 17 i 20 w Pleszowie, wyraźnie wyróżnia się w ramach ujawnionego tam materiału pod względem formy oraz technologii wykonania. Ta grupa reprezentowana jest głównie przez naczynia duże (z dwoma wyjątkami), zasobowe, o brzegach silnie wywiniętych na zewnątrz, facetowanych oraz przez fragmenty ceramiki. Pochodzą one najczęściej z jednego lub kilku naczyń nie dających się niestety zrekonstruować. Cechą zwracającą uwagę w wyróżniającej się ceramice (typ I-V) jest częste wrażenie silnego przepalenia (prawie zżużenia) środkowej partii skorupy, co uwidacznia się na przełomie robiąc wrażenie zeszkliwionego szamotu. Zjawisko to dostrzegalne jest u większości tej grupy ceramiki.

Ryc. 16. Dyfraktogram fragmentu ceramiki z obiektu nr 123. Oznaczenia:

Fig. 16. Diffractogram of a ceramic fragment from object no. 123. Denotations:

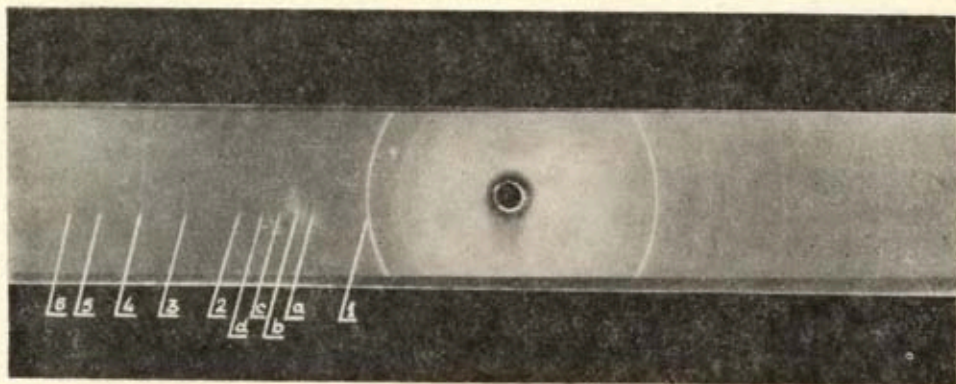
λ A	I				
1 — 2.816	71	ZnO	4 — 1.911	31	ZnO
2 — 2.602	56	ZnO	5 — 1.626	40	ZnO
3 — 2.476	100	ZnO	6 — 1.477	35	ZnO

Photo H. Grabowski

Aparat Rg. — Mikrometa

Wyrobienie gliny w wielu wypadkach jest raczej niestaranne, o czym świadczy często spotykana duża gruzelkowatość. Struktura jej jest niespoista, porowata. Naczynia na ogół posiadają powierzchnię gładką, miejscami wyświeconą (W. Hołubowicz 1947, s. 89). Niektóre po wylepieniu i lekkim podsuszeniu były najprawdopodobniej zanurzane w glince o ciekłej konsystencji. Wszystkie naczynia noszą ślady lepienia ręcznego. Wydaje się, że dna były lepione oddzielnie i na nich dopiero formowano górną część z wałków lub taśm. Naczynia były wypalane w atmosferze redukcyjnej (dymu), przy czym w końcowej fazie wypalania i w trakcie studzenia umożliwiano dostęp powietrza (atmosfera utleniająca), co pozwalało na uzyskanie ceglastej lub ceglastoszarej barwy powierzchni przy ciemnym wnętrzu przelomu ścianki. Naczynie z obiektu nr 447/65 (tabl. III: 7) było najprawdopodobniej wypalane od początku do końca w atmosferze redukcyjnej. Jest ono bardzo starannie wykonane. Posiada gładką, wyświeconą powierzchnię, koloru szaroczarne, zdobioną bogatym ornamentem. Zdaje się to przemawiać za wysokim poziomem specjalizacji wykonawców (B. Gediga 1967, s. 227).

Spośród opisywanej wyżej ceramiki wyróżnia się pewna ilość fragmentów posiadających nieco odmienną strukturę od omawianych wyżej, choć bardzo zbliżoną. Posiadają przeciętną grub. do 0,5 cm. Są to fragmenty brzegowe z naczyń z grobu — obiekt 11/54 (tabl. I: 1-4), z obiektu 71/54 (tabl. I: 9-13) ułamki z naczynia z obiektu 123/54 oraz brzegi facetowane z materiałów bez określonej bliżej lokalizacji (tabl. VII: 4-5), posiadające odmienną strukturę od omawianych wyżej, choć

Ryc. 17. Dyfraktogram fragmentu ceramiki bez bliższej lokalizacji. Oznaczenia:

Fig. 17. Diffractogram of a ceramic fragment without closer localization. Denotations:

A		I				
1 — 3.35	SiO ₂ /C	100;	100 profit	a — 245	Cu ₂ O	100
2 — 1.82	SiO ₂	25		b — 229	SiO ₂	10
3 — 1.54	SiO ₂ i C ₂ O	20;	44	c — 2,12	Cu ₂ O	31
4 — 1.375	SiO ₂	25		d — 197	SiO ₂	9
5 — 1.25	SiO ₂	3			SiO ₂	8
6 — 1.20	SiO ₂	6				

Aparat Rg. — Mikrometa

Photo H. Grabowski

bardzo zbliżoną. Wykazują nieco staranniej wyrobioną glinę, większą spoistość, niewielką ilość domieszki ostrokrawędzistej oraz w naturalnej postaci węglan wapnia. Zawierają także nieliczne okruchy ceramiczne (ok. 5%). Gлина użyta do produkcji jest dość tłusta, żelazista, nieco zapiaszczona naturalną przymieszką pelitu kwarcowego. Na przekroju wyraźnie zaznacza się warstwa wewnętrzna koloru szarego i szaroczarne go. Z zewnątrz, czasem od wewnątrz, powierzchnie pokryte są cienką warstwą koloru ceglaste go. Wnętrze wykazuje dużo mniejsze przepalenie od opisywanych wyżej fragmentów. Powierzchnia zewnętrzna najczęściej jest zniszczona, zmyta. Tam, gdzie zachowała się warstwa zewnętrzna, jest ona starannie wygładzona, koloru ceglaste go i ceglasto-brunatnego lub czerwonego. Naczynia te były stosunkowo cienkie, mimo dużych rozmiarów (średn. wylewów 24-35 cm). Facetowanie wychylo nych brzegów bardzo staranne, wyraźnie zaznaczone.

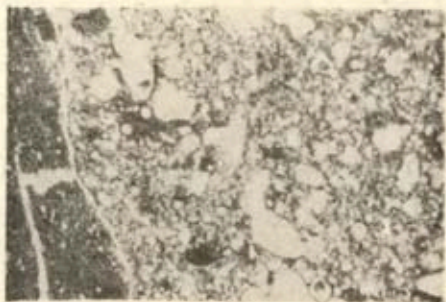
Naczynie z obiektu nr 123/54 (ryc. 6) oraz niektóre fragmenty ce ramiki noszące ślady malowania (patrz tabela), poddano analizie che micznej. Wykazała ona, że zabarwienie uzyskiwano glinokrzemianem wapnia w wypadku barwy białej i jasnoszarej, a glinokrzemianem wap niowo-żelazowym w wypadku barwy ceglastej. Jeden fragment ceramiki z naczynia z obiektu nr 123/54 pokryty jasnokremową substancją oraz fragment brzegu innego naczynia (tabl. VII: 5) noszący ślady substan cji koloru szaroczarnego, poddano dodatkowo dyfrakcyjnej analizie rent-

genowskiej. Ustalono, że osad biały na próbce z dużego, malowanego naczynia z obiektu 123/54 zawiera ZnO (tlenek cynku) w postaci wolnej, nie związanej w ilości 15%. Osad ten zawiera także glinokrzemiany w 80% z dodatkiem Cu (miedzi) i Fe (żelaza) (ryc. 16). W osadzie czarnym z fragmentu ceramiki pochodzącym z materiałów luźno odkrytych, stwierdzono obecność Cu_2O (tlenek miedziawy) w ilości 1%, podczas gdy całość to glinokrzemiany wapniowe z dodatkiem Fe (ryc. 17).

Sześć fragmentów omawianych wyżej naczyń poddano również analizie technologicznej.

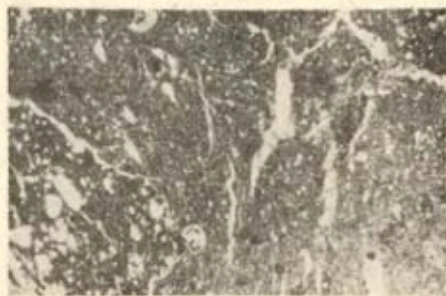
Próbka 1a — z obiektu nr 123/54 (ryc. 18)

Fragment naczynia o powierzchni gładkiej pokrytej kremową substancją w brunatne plamy. Strona wewnętrzna ceramiki jest uszkodzona mechanicznie. Posiada strukturę gruzelkową, o fakturze zbliżonej do żuźla. Kruszy się. W wyniku analizy mikroskopowej preparatu szlifowego stwierdzono, że podstawową masę stanowi ciemnobrunatna

Ryc. 18. Obraz mikroskopowy próbki ceramiki (1a) z obiektu 123. Wykonała M. Wirska-Parachoniak

Fig. 18. Microscope picture of a ceramic sample (1a) from object 123. Prepared by M. Wirska-Parachoniak

Ryc. 19. Obraz mikroskopowy próbki ceramiki (2a) z obiektu 123. Wykonała M. Wirska-Parachoniak

Fig. 19. Microscope picture of a ceramic sample (2a) from object 123. Prepared by M. Wirska-Parachoniak

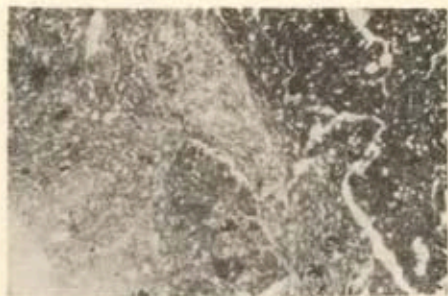
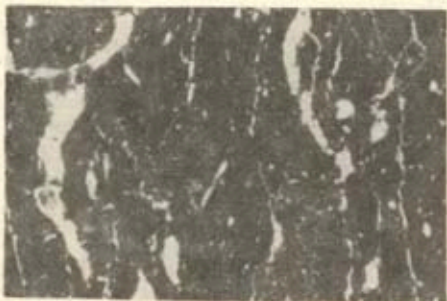
substancja ilasta, w której w nikolach skrzyżowanych rozpoznawalne są słabo izotropowe ziarenka frakcji pelitycznej (domieszka naturalna). Występują także liczne okruchy o zarysach ostrokrawędzistych substancji o strukturze gąbczastej, miejscami zeszkliwionej. Sprawia ona wrażenie rozdrobnionej szlaki (żuźla) o okruchach ok. 5 mm średnicy. Udział tych okruchów jest dominujący w masie i sprawia wrażenie zlepionych spoiwem ilastym. Na krawędzi widoczna ok. 0,15-0,20 mm substancja ilasta, tłusta, częściowo zeszkliwiona.

Próbka 2a z obiektu 123/54 (ryc. 19)

Fragment naczynia barwy ceglastoszarej, strukturze gruzełkowatej, nierównej. W wyniku analizy mikroskopowej preparatu szlifowego stwierdzono, że masę stanowi substancja ilasta, nieco zapiaszczona naturalną domieszką pelityczną kwarcu. Gлина użyta do produkcji naczynia była dość tłusta, żelazista. W przekroju widoczne są gniazda hematytu oraz sporadyczne okruchy ceramiczne (ok. 5%) do 2,5 mm średnicy. Przy krawędzi cienka, miejscami poprzerwana warstewka wypalanej substancji ilastej, bez większych ziarn domieszki schudzającej.

Próbka 3a z obiektu nr 779 A/71 (ryc. 20)

Fragment naczynia bardzo kruchego. W wyniku analizy mikroskopowej preparatu szlifowego okazało się, że tło jest silnie żelaziste z widocznymi okruchami przepalanej gliny (ceramiki) o ostrokrawędzistych

Ryc. 20. Obraz mikroskopowy próbki ceramiki (3a) z obiektu 779. Wykonała M. Wirska-Parachoniak

Fig. 20. Microscope picture of a ceramic sample (3a) from object 779. Prepared by M. Wirska-Parachoniak

Ryc. 21. Obraz mikroskopowy próbki ceramiki (4a) z obiektu 795. Wykonała M. Wirska-Parachoniak

Fig. 21. Microscope picture of a ceramic sample (4a) from object 795. Prepared by M. Wirska-Parachoniak

zarysach, dochodzącymi do 2 mm średnicy. Udział ich w masie wynosił ok. 10%. Stwierdzono też obecność frakcji pelitycznej kwarcu jako domieszki naturalnej. W tle zwracały uwagę liczne spęknięcia i szczeliny.

Próbka 4a z obiektu nr 795/72 (ryc. 21)

Fragment ceramiki o kolorze ceglastym z zewnątrz, a ciemnoszarym od wewnątrz. Struktura gruzełkowata. W wyniku analizy mikroskopowej preparatu szlifowego stwierdzono przy krawędzi jasne, rdzawe zabarwienie. Masę stanowiła substancja ilasta z naturalną przymieszką frakcji pelitycznej o licznych spękaniach. Widoczne w niej były liczne ostrokrawędziste okruchy o strukturze gąbczastej, miejscami zeszkli-

wionej oraz drobne gniazda hematytowe — częściowo stopione w trakcie wypalania wyrobu. Nie jest wykluczone, że wypalona, dość tłusta, żelazista glina użyta jako domieszka schudzająca (szamot?) uzyskiwała strukturę pumekсового żuźla.

Próbka 5a z obiektu nr 795/72 (ryc. 22)

Fragment naczynia koloru ceglatego o powierzchni robiącej wrażenie wygładzonej i powleczonej warstewką wypalanej, oczyszczonej gliny. Widoczne są gdzieś tam duże okruchy domieszki schudzającej, sprawiającej wrażenie wtórnie użytej potłuczonej ceramiki. W wyniku analizy mikroskopowej preparatu szlifowego stwierdzono, że masę podstawową stanowi ciemnobrunatna substancja ilasta ze słabo rozpoznawalnymi izotropowymi ziarenkami kwarcu frakcji pelitycznej jako domieszka naturalną. W masie tkwią bardzo liczne okruchy substancji o strukturze gąbczastej, miejscami zeszkliwionej oraz fragmenty stłuczki ceramicznej o średn. ponad 5 mm. Udział ich w masie stanowi ponad 50%. Przy krawędzi widoczna jest warstewka grubości 0,2 mm substancji ilastej, dość tłustej, jasnobrunatnej pod wpływem wypału w warunkach utleniających.

Ryc. 22. Obraz mikroskopowy próbki ceramiki (5a) z obiektu 795. Wykonała M. Wirska-Parachoniak

Fig. 22. Microscope picture of a ceramic sample (5a) from object 795. Prepared by M. Wirska-Parachoniak

Ryc. 23. Obraz mikroskopowy próbki ceramiki (6a) z obiektu 795. Wykonała M. Wirska-Parachoniak

Fig. 23. Microscope picture of a ceramic sample (6a) from object 795. Prepared by M. Wirska-Parachoniak

Próbka 6a z obiektu nr 795/72 (ryc. 23)

Fragment ceramiki z jednej strony koloru ceglato-brunatnego, z drugiej szarobrunatnego. Widoczne w przełomie duże okruchy domieszki schudzającej. Wynik analizy mikroskopowej preparatu szlifowego wykazał, że podstawową masę stanowi substancja ilasta z ziarnami kwarcu frakcji pelitycznej jako naturalnej domieszki. Widoczne są liczne okru-

nr próbki skupa	struktura spiecia (kwarc, glina)	ocz. kruchość	subst. gęszcz. zasakl. (skrzek)	tłuszcz. ceram. (skrzek)	glina			współ. wypieka	kwarc		skale- nie	tłuszcz. skąliny granu- towy	zięzki żelaza	opisz. homis- tyfu	grubo. cęram.	
					łzysta	łusta	chuda		fr. pellet	oszo- krav.					przep. gлина	0,6cm
1a	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
2a	● skazó spolista	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
3a	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
4a	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
5a	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
6a	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
1	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
2	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
3	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
7	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Hydrolitiki																

X analiza wykonana przez T. Reymana w 1955 r. publ. "Metoda stosowania szlifów przezroczystych w badaniach nad ceramiką starożytną" - Archeologia Polski, t. III, z. 1, 1959, str. 167-177

Ryc. 24. Nowa Huta-Pleszów, stan. 17 i 20 oraz Mydlniki, woj. Kraków Diagram ceramiki o cechach kultury Gava i kultury łuzyckiej
 Fig. 24. Nowa Huta-Pleszów, sites 17 and 20, and Mydlniki, Cracow Voivodeship. Diagram of ceramics of Gava and Lusatian Cultures characteristics

chy o zarysach ostrokrawędzistych, średn. ponad 5 mm. Struktura substancji gąbczasta, miejscami zeszkliwiona. Masa ceramiczna zawiera wtórnie użytą rozdrobnioną ceramikę. Przy krawędzi widoczna jest jaśniejsza warstewka przepalanej substancji ilastej, dość tłustej, bez grubszej domieszki.

W podsumowaniu wyników przeprowadzonej analizy technologicznej ceramiki stwierdzono, że była ona wypalana z gliny tłustej, ilastej, znacznie zażelezionej. Zawiera naturalną domieszkę ostrokrawędzistą kwarcu frakcji pelitycznej (złoża gliny o charakterze naniesionym, powylewowym). Stwierdzono także celowo wprowadzoną domieszkę, którą stanowiły ostrokrawędziste okruchy przepalanej substancji o strukturze gąbczastej, miejscami zeszkliwionej, sprawiającej wrażenie zżużenia. Możliwe, że efekt ten uzyskiwano wypalając dla otrzymania domieszki schudzającej o charakterze szamotu, silnie żelazistą glinę. Udział tych okruchów w masie stanowił ponad 50%. We wszystkich próbkach występowały w masie okruchy ceramiczne w ilości 5-10%. Należy się liczyć z ich obecnością w pozostałych fragmentach naczyń, ponieważ domieszka ceramiczna widoczna jest często dopiero po wykonaniu szlif. Cechą zwracającą uwagę w tej ceramice jest też częste bardzo silne przepalenie (prawie zżużenie) środkowej warstwy skorupy, o którym była już mowa wyżej. Struktura jej jest niespoista, porowata.

Dla porównania poddano analizie technologicznej także 4 fragmenty naczyń kultury łużyckiej wzięte z trzech różnych, przypisywanych tej kulturze obiektów z osady w Pleszowie (ryc. 24). Okazało się, że ceramika łużycka zawiera domieszkę celowo wprowadzoną w postaci tłucznia skalnego (ostrokrawędzistych fragmentów kwarcu, kwarcytu, skałeni i granitu), i to dość dużej średnicy, dochodzącej do 3 mm. Tego rodzaju domieszki ceramika reprezentowana przez próbki 1a-6a nie posiada. W wyniku analizy technologicznej okazało się, że badany fragment ceramiki łużyckiej (próbka 1a) z obiektu nr 123/54, zawiera w niewielkiej ilości wprowadzony tłuczeń ceramiczny i grudki przepalanej gliny (lecz nie zżużonej). Te składniki zbliżają go w pewnym sensie do fragmentów ceramiki o cienkich ściankach (do 0,5 cm) z tego samego obiektu (próbka 2a). Podanych wyżej składników ceramika łużycka z innych obiektów nie posiada. W diagramie zamieściłam także wyniki własnych obserwacji, poczynionych przy pomocy 10% kwasu solnego, który we wszystkich podanych próbkach ceramiki łużyckiej (próbki 1-4) oraz w innych łużyckich materiałach z terenu Pleszowa wykazał obecność węgla wapnia. Jest to najprawdopodobniej naturalna domieszka pochodząca z bogatej w węgiel wapnia gliniki lessowej. Ceramika wyróżniająca się (próbki 1a-6a) węgla wapnia nie posiada. Wykonana została z gliny o charakterze naniesionym, powylewowym.

Możliwe, że zestawienie 11 prób technologicznych nie upoważnia jeszcze do wyciągania daleko idących wniosków. Tym niemniej jest to

Ryc. 25. Nowa Huta-Ześlawice, stan. 21 i 22. Obiekt 230. Naczynie o cechach kultury Gava

Fot. J. Barcik

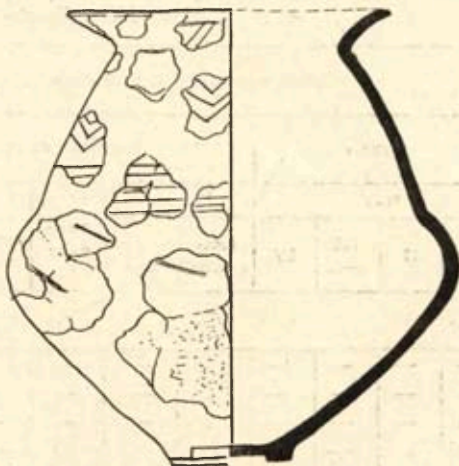
Fig. 25. Nowa Huta-Ześlawice, sites 21 and 22. Object 230. Vessel showing Gava Culture characteristics

Photo J. Barcik

sygnał, że rysują się różnice nie tylko w formie, lecz i technologiczne w badanej ceramice.

W świetle powyższej analizy materiałów w zakresie ich formy i struktury masy ceramicznej wyodrębniła się grupa ceramiki o cechach wyraźnie odmiennych od materiałów łużyckich, a nawiązująca w formie do cech charakterystycznych dla kultury Gava. Typowe dla niej są naczynia o brzegu silnie wywiniętym na zewnątrz w kształcie jakby „rozchylonego kwiatu” (J. Poulik 1966, s. 126, ryc. 46, s. 130-133), o długiej stożkowej szyjce, zdobionej często poziomymi, równoległymi żłobkami, przechodzącej albo łagodnie w wydęty brzusec, albo wyraźnie oddzielonej od niego poziomym żłobkiem (S. Foltiny 1967, s. 57-58; M. Gedl 1973, s. 14-17). Bywa on czasem zdobiony skośnymi, szerokimi żłobkami. Na największym wyđęciu lub poniżej spotyka się różkowate uchwyty (guziki) zwrócone ku górze, poziome lub pionowe plastyczne zgrubienia. Dno charakteryzuje się małą powierzchnią w stosunku do wielkości naczynia. Często spotykane są też czerpaki i kubki z wysoko wysuniętym ponad krawędź taśmowatym uchem oraz różnego typu misy. Czasem omawiane naczynia noszą ślady malowania.

Naczynia i fragmenty ceramiki o bezspornych cechach, charakterystycznych dla kultury Gava na zestawieniu typów naczyń (ryc. 15)

Ryc. 26. Wietrzno, woj. Krosno. Naczynie z grobu nr 4. Wg J. Janowskiego (rekonstrukcję wykonał A. Gardawski)

Fig. 26. Wietrzno, Krosno Voivodeship. Vessel from grave no. 4 according to J. Janowski (reconstruction by A. Gardawski)

mieszczą się od I do IV. Są one w większości dużych rozmiarów. Spełniały zapewne funkcje naczyń zasobowych. Wysokość ich waha się od 30,5 cm do 64 cm. Jedynie naczynia z obiektu nr 688/67 (ryc. 9) oraz z obiektu nr 9 (ryc. 14) są małych rozmiarów, a wysokość ich wynosi 8 do 12 cm.

Typy od V do IX posiadają formy naczyń występujących na omawianym stanowisku w kulturze łużyckiej. Typ Va i Vb to fragmenty naczyń kształtu wazowatego, występujących w kulturze łużyckiej. Ornament jednego z nich (tabl. IV: 8) odbiega od stosowanego na tym terenie.

Ponieważ ceramika typu Gava występuje w skupiskach razem z materiałem łużyckim, podaję zestawienie tabelaryczne całości ceramiki występującej w opisanych wyżej skupiskach (zestawienie); uwidacznia to stosunek ilościowy ceramiki o cechach kultury Gava do pozostałego materiału.

Ceramika typu Gava ujawniona została również w odległych o kilka kilometrów Zesławicach na stanowiskach 21 i 22 (ryc. 1). Naczynie znalezione tam w obrębie obiektu nr 230/55 (ryc. 25) oraz fragmenty innych opublikował Z. Sochacki (1975, s. 12, ryc. 4: 1-8).

W Wietrznie, woj. Krosno (J. Janowski 1961, s. 99, ryc. 1), w najbliższym sąsiedztwie Przełęczy Dukielskiej, naczynie z grobu nr 4 (ryc. 26) o analogicznej formie, datowane jest na V EB — HaC, choć R. Jamka (1972, s. 49 oraz 48 ryc. 7) uważa, że na teren Wietrzna dotarło być może już w IV okr. epoki brązu, a więc w latach 1100-900 p.n.e. W obrębie południowo-wschodniego zasięgu kultury łużyckiej (włączając tu rów-

Nowa Huta-Pleszów stan. 17 i 20. Zestawienie

Lokalizacja	Ceramika o cechach kultury Gava									Ceramika o cechach mieszan.	
	naczynia				fragmenty naczyń					naczynia	fragm. nacz.
	typy				brzegi		malowane	ornamentowane	gładkie	typ	ornamentowane
	I a—c	II	III a—b	IV	facetowane	wychylone				Va	

Stanowisko 17

Ob. 11	—	—	—	—	8	—	—	2	50	—	—
Ob. 71	—	—	—	—	1	—	—	7	—	—	—
Ob. 103	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Ob. 123	3 ^b	1	—	—	1 ^a	1	6	—	85	—	—
Ob. 447	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ob. 591	—	—	1	—	3	3	—	—	52	1	1
Ob. 688	1	—	1	—	—	—	—	—	10	—	—
Ob. 779	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ob. 795	1	—	1	1	3	—	—	—	18	—	—
Ob. 396	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
na wt. złożu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
blok 40 w. 1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
blok 40 w. 2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
blok 40 w. 5	1	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
ar. 293 ćw. C	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—
ar. 325 ćw. C	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—
mat. bez bliższej lok.	1	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—

Stanowisko 20

Ob. 9	—	—	1	—	8	12	—	4	90	—	—
RAZEM:	10	1	5	1	43	16	8	13	305	1	1

^a — w tym 30 fragm. z jednego naczynia

^b — 1 naczynie malowane

^c — fragment malowany

niez i grupę wysocką) znaleziono zresztą szereg naczyń, których forma kształtowała się prawdopodobnie pod poważnym wpływem ceramiki reprezentującej kulturę Gava (K. Moskwa 1960, s. 153, tabl. IX: 5; 1963, s. 27, ryc. 7b; J. Kostrzewski 1939-1948, s. 273, tabl. 76: 1, przyjmuje, że forma tego naczynia została zapożyczona z Siedmiogrodu). Na fakt ten już dawno zwracali uwagę liczni nasi badacze.

Naczynia z Pleszowa stan. 17 i 20 wykazują podobieństwo do znajdowanych po południowej stronie Karpat, na rdzennym terytorium kultury Gava. Liczne formy naczyń z terenu Słowacji podaje J. Paulik (1966, s. 126, ryc. 46). Do dwu bogato zdobionych naczyń z obiektu

materiałów ruchomych z poszczególnych obiektów

Ceramika o cechach kultury łużyckiej										Inne zabytki						
naczynia					fragmenty naczyń					głina		kość	krzemienie			
typy					brzegi			ornamenty wann	gładkie	przędlik	paciorek	obrabiana	surowiak	odłupki	włóry	okruchy
Vb	VI	VII	VIII	IX	prosty	wychy- lony	wgięty									

—	—	—	—	—	1	—	—	5	36 ^a	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	1	3	—	1	34	—	—	1	1	—	—	3
—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
—	1	—	1	—	—	—	—	2	40	—	—	—	—	1	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	—	—	—	—	3	4	—
1	—	—	—	1	—	3	1	3	45	1	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	—	—	2	2	1	3	35	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	2	2	—	2	15	—	—	—	—	1	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

—	—	—	—	—	—	—	1	—	12	—	1	—	—	1	1	—
1	1	1	1	1	7	10	3	17	235	1	1	1	1	6	5	3

123/54 (ryc. 5) oraz z obiektu 447/65 (tabl. III: 7), przytoczyć należy analogie z półn.-wsch. Węgier z cmentarzyska w Szöreg (S. Foltiny 1967, s. 64, tabl. V: 7-8), gdzie są datowane na HaA; podobne z miejscowości w Surcin (Vojvodina) opisuje S. Foltiny (1967, 53, 69-70, oraz s. 62, tabl. III: 3; IV: 7) oraz Kovin (Temeskubin) podaje S. Foltiny (1967, s. 65, ryc. 1). Datowane są na koniec HaA-HaB na podstawie kształtu, który uznano za cechę fazy rozwiniętej, młodszej (S. Foltiny 1967, s. 69). Zbliżone formą naczynia wystąpiły także w Nagy kalló (kom. Szabolcs-Szatmar) i Valea lui Mihai (jud. Bihar) publikowane przez A. László (1973, s. 589, ryc. 3: 3,7) datowane na HaA 1. Z cmentarzyska w Csorva z grobu nr 52 (S. Foltiny 1967, s. 54-55, 64, tabl. V: 4) pochodzi urna kształtem oraz zdobieniem przypominająca omawiane przez nas naczynia z Pleszowa (O. Trogmayer 1963, tabl. XIII: 8). Datowana jest na późny brąz (wg chronologii Reineckege). Zbliżone do znalezionych

u nas naczyń w skupiskach 123/54 i 447/65 ujawniono także na terenie wschodniej Słowacji w osadzie Somotor (V. Budinský-Krička 1947, s. 97, tabl. XXXI: 3; I. Pleinerová, H. Olmerová 1958, s. 112, ryc. 2; J. Paulík 1966, s. 126, ryc. 46: 8) gdzie naczynia omawianego typu datowane są na początek okresu halsztackiego.

Z cmentarzyska w Csorva znane jest także naczynie formą przypominające najmniejsze naczynie o cechach kultury Gava z obiektu nr 123/54 (tabl. II: 6). Ma ono dodatkowo pod największą wydętością brzuśca, poziome, plastyczne uchwyty (O. Trogmayer 1963, s. 117, ryc. 4). Podobne, lecz z poziomymi uchwytami na brzuścu i poziomymi liniami na szyjce, publikuje również A. László (1973, s. 589, ryc. 3: 2).

Naczynia o szyjce wyraźnie krótszej od pozostałych, o profilu zbliżonym kształtem do esowatego z obiektu 591/67 (tabl. IV: 3) oraz z obiektu 795/72 (tabl. V: 5) są podobne do występujących w Mezőkővesd (kom. Borsod), gdzie datuje się je na HaB (A. László 1973, s. 590, ryc. 5). Podobne kształtem podają J. Pleinerová i H. Olmerová (1958, s. 115, ryc. 5: 5).

Szereg dalszych naczyń analogicznych do znalezionych w Pleszowie, a posiadających bardzo wychylone krawędzie, facetowane, publikowanych jest w licznych innych opracowaniach badaczy zwłaszcza węgierskich — F. Kőszegi 1958, s. 43-44, oraz tabl. VI: 1-5b; O. Trogmayer 1963, s. 95 (grób 53), tabl. XXVI, 20 (grób 54); T. Kemenczei 1971, s. 75 tabl. VI: 5, s. 76 tabl. VI: 2, s. 77 tabl. VIII: 1, s. 83 tabl. XIV: 1, 2.

Naczynie z obiektu 795/72 (tabl. VI: 1) oraz fragment z obiektu 591/67 (tabl. IV: 10), zdobione są ornamentem w postaci wałka plastycznego z odciskami palca. Takie naczynia odkryto w pół.-wsch. Węgrzech na stanowisku Tiszakeszi-Szadadomb 3 (kom. Borsod) nad rzeką Cisą (T. Kemenczei 1971, s. 77, tabl. VII: 9, 12). Ornament ten jest jednak często spotykany w kulturze łużyckiej, stąd naczynia nim zdobione pochodzące z Pleszowa tylko z zastrzeżeniem uznać należy za związane z kulturą Gava.

Naczynie z Zesławic (publikowane przez Z. Sochackiego) ma odpowiednik w Valea lui Mihai nad rzeką Lapus (jud. Bihar) i datowane jest na HaA 1 (S. Foltiny 1967, s. 60 tabl. I: 1).

Ponieważ w materiałach z omawianych obiektów na stanowisku w Pleszowie nie znaleziono żadnych przedmiotów brązowych, pomocą w ustaleniu chronologii (oczywiście w przybliżeniu) może być tylko ceramika łużycka. Występuje ona, jak już wspominałam, w tych obiektach razem z materiałem posiadającym cechy kultury Gava, dając przybliżone ramy chronologiczne.

Ornament występujący na fragmentach ceramiki łużyckiej z obiektu nr 11/54 w Pleszowie (tabl. I: 5, 8) spotykamy w okresie halsztackim (J. Miśkiewicz 1962, tabl. VIII: 10). Naczynie z analogicznym ornamentem z Kosina, woj. lubelskie (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974,

s. 169 tabl. XI: 1, s. 144 tabl. II: 1), datowane jest na koniec epoki brązu i początek okresu halsztackiego. Najczęściej motyw ten reprezentowany jest jednak w okresie halsztackim. Podobna ceramika z Korytnicy, woj. kieleckie (J. Marciniak 1968, s. 75, ryc. 7d), datowana jest na Halsztat D.

Naczynie z obiektu 123/54 (tabl. III: 3) jest zbliżone do amfor datowanych przez M. Gedla na IV okres epoki brązu (M. Gedl 1962, s. 20, ryc. 2c). Na ten sam okres epoki brązu datowana jest podobna amfora z Iwanowic, woj. kieleckie (A. Żaki 1950, s. 77, 154 oraz 57, ryc. 43). Na Śląsku środkowym amfory z wyraźnie zwązającą się szyjką przypadają na IV-V okresu epoki brązu (B. Gediga 1967, s. 112 ryc. 28K, s. 131 ryc. 34i, s. 136 ryc. 36g). Z. Durczewski uważa je za naczynia typowe dla grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej. Umieszcza je w podgrupie krakowskiej kultury łużyckiej w V okresie epoki brązu (Z. Durczewski 1939-1946, s. 41-42). Podobne naczynia występujące też na terenie pół.-wsch. Węgier (O. Trogmayer 1963, tabl. VII: 11, tabl. VIII: 1) na cmentarzysku w Csorva w grobach 9a oraz 56 zaliczane są do schyłkowej fazy okr. epoki brązu (wg Reineckego). Fragment naczynka z obiektu 123/54 (tabl. III: 6) jest zbliżony formą do naczynia z Korzekwic, woj. opolskie, zaliczanego do młodszej fazy kultury łużyckiej na Górnym Śląsku (M. Gedl 1962, s. 39, tabl. XXIV: 6, s. 372, zestaw 28), oraz do naczynia z Samborowic, woj. katowickie (M. Gedl 1962, tabl. XIX: 17).

Forma czerpaczka (?) z obiektu 591/67 (tabl. IV: 5) uznana została przez J. Miśkiewicza (1968, s. 149, ryc. 24) za charakterystyczną dla grupy górnośląsko-małopolskiej w końcu epoki brązu oraz w okresie halsztackim. M. Gedl (1962, s. 45) tego typu naczynka określa jako czerpaczki i datuje na okres od IV brązu do okresu lateńskiego. Z. Durczewski takie naczynka zalicza do czerpaków typu D w podgrupie krakowskiej kultury łużyckiej i umieszcza w fazie od IV okresu epoki brązu do okresu halsztackiego, zaznaczając, że najczęściej występują w V okresie brązu.

Fragment naczynka kształtu wazowatego z obiektu nr 591/67 (tabl. IV: 8), nawiązuje ornamentyką do naczyń ze stanowiska Somotor na terenie Słowacji (Z. Bukowski 1969, s. 323-325; J. Paulik 1966, s. 127 ryc. 47: 8, s. 138-139) i datowane jest na HaB.

Misa znaleziona w obiekcie nr 779/71 (tabl. V: 2) nawiązuje do mis półkolistych, występujących przez cały czas trwania kultury łużyckiej (M. Gedl 1962, s. 37-38, tabl. IX: 17), lecz najczęściej i w największej ilości spotykanych w V okresie epoki brązu. Na terenie międzyrzecza Pilicy i środkowej Wisły J. Miśkiewicz czas ich występowania określa na koniec epoki brązu oraz na okres halsztacki (J. Miśkiewicz 1962, tabl. II: 8; 1968, s. 149-150, ryc. 26).

Ceramika łużycka z omawianych obiektów reprezentowana jest tak-

że przez małe, zdobione fragmenty (tabl. III: 4, 5). Ten typ ornamentyki spotyka się już pod koniec III okresu epoki brązu (J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jazdzewski 1965, s. 163 oraz s. 154, ryc. 35: 4). Motyw w postaci szerokich żłobków, zdobiących zazwyczaj największą wydętość brzuśca (tabl. I: 2, 3, 10-13; tabl. II: 1; tabl. IV: 9) występuje najczęściej w IV okresie epoki brązu (B. Gediga 1967, s. 183).

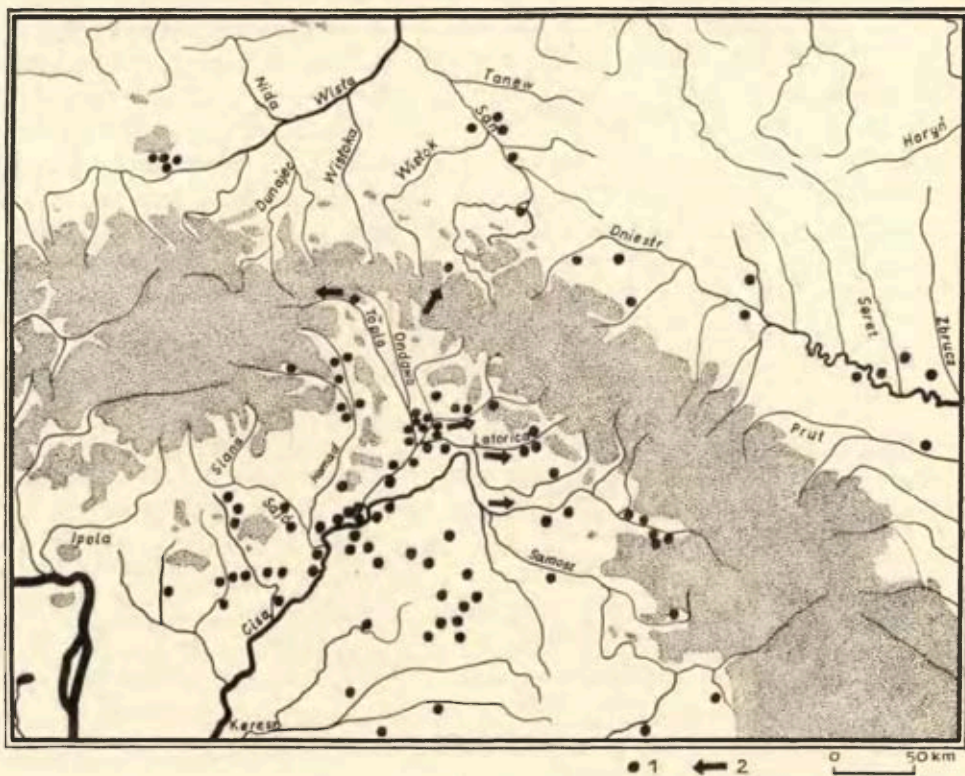
Na podstawie powyższych danych, dotyczących materiału łużyckiego jak i noszącego cechy kultury Gava ze stanowiska 17 i 20 w Pleszowie, zarysowują się w przybliżeniu ramy chronologiczne dla wyżej opisanych obiektów. Małe fragmenty ceramiczne, zdobione ornamentem w postaci nacięć z obiektu nr 123/54 oraz amfora, określają ogólnie jego chronologię na IV okres epoki brązu. Naczynia z obiektu 447/65 (tabl. III: 7) oraz obiektu 123/54 (ryc. 5) są uważane za bardziej rozwiniętą formę urn reprezentujących kulturę Gava (S. Foltiny 1967, s. 58). Szyjki obu naczyń posiadają formę silnie stożkową, co też jest cechą naczyń tej kultury o bardziej rozwiniętej formie, datowanych na HaB. Z analizy wynika, że czas użytkowania obiektów 591, 779 oraz 795 można ogólnie określić na IV-V okresu epoki brązu z ewentualnym przejściem w początek okresu halsztackiego. Najmłodszy jest grób ciałopalny (obiekt nr 11/54), w którym ornamentyka fragmentów ceramiki łużyckiej sugerowałaby Halsztat C.

WNIOSKI

Omawiane obiekty z ceramiką o cechach kultury Gava, ujawnione na stan. 17 oraz 20 w Pleszowie, są ściśle związane z zasięgiem osady kultury łużyckiej w jej fazach rozwojowych z IV i V okresu epoki brązu oraz początku okresu halsztackiego (ryc. 2). Obiekty te rozmieszczone są głównie w obrębie osady kultury łużyckiej. Nie mają tendencji do grupowania się w jednym miejscu. Nie występują także na obrzeżu lub poza zasięgiem osady. Jeden z obiektów z pewnością uznać należy za grób ciałopalny, ujawniony w ramach sąsiadującego z osadą cmentarzyska, gdzie występuje w bezpośrednim sąsiedztwie grobów kultury łużyckiej. Obiekty zawierające ceramikę o cechach kultury Gava nie są sobie współczesne. Z pojawieniem się ich na terenach podkrakowskich należy się liczyć w IV okresie epoki brązu. Ostatnim, najmłodszym śladem występowania jej jest grób (obiekt nr 11), który można najprawdopodobniej datować na Halsztat C.

Ceramika szczegółowo wyżej omówiona wykazuje powiązania z terenami centrum kultury Gava, a więc pñ.-wsch. Węgrami, pñ. Rumunią i pñ.-wsch. Słowacją. Formy naczyń są bardzo zbliżone do przewodnich typów tej kultury, i to w jej najbardziej rozwiniętej formie.

Znaleziska na terenach podkrakowskich należy zapewne łączyć z Przełęczą Tylicką i szlakiem wodnym wzdłuż Popradu i Dunajca

Ryc. 27. Stanowiska z ceramiką typu Gava. Wg J. Paulika, G. I. Smirnowej, A. László, L. Kruszelnickiej, S. Lewandowskiego, M. Bazieliich:
1 — znaleziska kultury Gava; 2 — kierunki oddziaływań kulturowych

Fig. 27. Sites with ceramics of the Gava type, according to J. Paulik, G. I. Smirnova, A. László, L. Krushelnitska, S. Lewandowski, M. Bazieliich:
1 — Gava Culture finds; 2 — directions of cultural influence

(J. Janowski 1961, s. 97-99; M. Cabalska 1963, s. 41-57; Z. Bukowski 1967, s. 46; 1969, s. 308). Już w I i II okresie epoki brązu teren ten objęty był penetracją kultur południowych: Otomani III oraz kultury pilińskiej, czego dowodem są zabytki występujące w Maszkowicach, woj. Nowy Sącz. Za penetracją kultury Gava drogą bezpośrednią z południa przemawiają stanowiska jej dochodzące na terenie Słowacji w górę rzek: Torysy, Topli i Ondawy aż do samych przełęczy karpackich (ryc. 27). Przenikanie jej w okolice Krakowa poprzez tereny zajęte w tym czasie przez osadnictwo południowej strefy grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej odegrało przypuszczalnie znacznie mniejszą rolę, chociaż nie można jej wykluczyć. Jak wynika ze stanu dotychczasowych badań, w obrębie grupy tarnobrzeskiej obserwujemy ślady oddziaływań kultury Gava, zwłaszcza grupy Gava-Holihradu, zaznaczające się w formie niektórych naczyń oraz ich ornamentyce.

W Pleszowie, jak i na stan. 21 i 22 w Zesławicach, często spotykamy ornament w postaci szerokich złołków oraz śladów grzebyka lub obmazywania miotełką, na które zwraca również uwagę G. I. Smirnowa (1969, s. 26-30) jako na jeden z motywów zdobniczych stosowanych w grupie Gava-Holihłady. Zwraca też uwagę na wielkie podobieństwo materiałów występujących tak na terenach, gdzie określana jest ona jako kultura lub grupa Gava, jak też Gava-Holihłady. Nazwy te choć różne, dotyczą tej samej kultury archeologicznej (G. I. Smirnowa 1974, s. 379-380; 1976, s. 20).

Interesujący jest fakt, że jedną z cech technologicznych ceramiki Gava-Holihłady (G. I. Smirnowa 1976, s. 20) jest powszechnie stosowana domieszka w postaci drobno tłuczonych ułamków ceramiki. Badania technologiczne wykonane na materiale z Pleszowa potwierdzają to spostrzeżenie, uzupełniając je stwierdzeniem obecności przepalanej substancji o strukturze gąbczastej, miejscami zeszkliwionej, sprawiającej wrażenie zżużenia (ryc. 18-23, 24). Przy rysujących się wyraźnych różnicach technologicznych (opisanych w artykule) między ceramiką o cechach kultury Gava a łużycką, wykonanie analizy na materiale pochodzącym z centrum kultury Gava byłoby pożądane. Przy jej pomocy możliwe byłoby już na obecnym etapie badań wykazanie wspólnych cech, jakie zawiera ceramika, a które nie mogą być wyłącznie przy pomocy tradycyjnych metod ustalone. Byłyby z pewnością najlepszym ich uzupełnieniem. Przykładem tego są wyniki uzyskane przy zastosowaniu badań technologicznych w Pleszowie.

Naczynie z Wietrzna, woj. krośnieńskie, oraz odkryte w miejscowościach: Grodzisko Dolne, woj. rzeszowskie, Monasterz, Nahrybka i Paluchy, woj. przemyskie (wiadome mi dzięki uprzejmości mgra S. Lewandowskiego), różnią się od występujących na sąsiadujących z sobą omawianych stanowiskach w Pleszowie, stan. 21 i 22, w Zesławicach oraz na stan. 65 w Cle (ryc. 1), gdzie również stwierdziłam występowanie ceramiki o cechach kultury Gava. Jest to sygnał, że w trakcie dalszych badań na stanowisku w Cle należy się liczyć z możliwością wystąpienia jej w większej ilości.

Metale odkryte w Pleszowie w obiektach kultury łużyckiej wskazują również na silne powiązania z południowymi ośrodkami metalurgicznymi. Są one w opracowywaniu przez A. Kogus razem z materiałem łużyckim, z którym występują.

Dotychczasowe badania ujawniły ślady kultury Gava w południowej Polsce, wskazując na fakt znacznie silniejszych powiązań kulturowych między obu kulturami, niż to dotąd przyjmowano w polskiej literaturze archeologicznej. Zarazem też zdają się one sugerować, że obok wpływów z zakresu kulturowego na terenie pld. Polski, a zwłaszcza w rejonie Krakowa-Nowej Huty, liczyć się należy z możliwością infiltracji na ten teren przedstawicieli ludności kultury Gava.

LITERATURA

- Budinský - Krička V.
1947 *Slovensko v prvej dobe železnej*, [w:] *Slovenské Dejiny*, Bratislava, s. 93-101.
- Bukowski Z.
1967 *Kultura łużycka w północnej części Karpat Zachodnich*, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. 9, s. 29-53.
- 1969 *Studia nad południowym i południowo-wschodnim pograniczem kultury łużyckiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Burałyński S.
1970 *Dwudziestolecie badań archeologicznych na terenach Huty im. Lenina i Nowej Huty*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 22, s. 254-270.
- Cabalska M.
1963 *Osadnictwo kultury łużyckiej w rejonie średniego Dunajca w świetle badań w Maszkowicach, pow. Nowy Sącz*, „Prace Archeologiczne”, nr 5, s. 41-57.
- Dobrzański B., Malicki A.
1950 *Gleby województwa krakowskiego i rzeszowskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Ser. B, t. 4, s. 117-134.
- Durczewski Z.
1939-1946 *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce*, cz. I, „Prace Prehistoryczne”, nr 4.
- 1948 *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce*, cz. II, „Prace Prehistoryczne”, nr 6.
- Foltiny S.
1967 *Neue Angaben zur Kenntnis der urnenfelderzeitlichen Keramik in südlichen Teile des Karpatenbeckens*, „Apulum”, t. 6, s. 49-71.
- Gediga B.
1967 *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku środkowym*, Wrocław—Warszawa—Kraków.
- Gedl M.
1962 *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław—Warszawa—Kraków.
- 1973 *Archeologia pierwotna i wczesnośredniowieczna. Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na terenie Europy*, cz. III, Kraków.
- Hołubowicz W.
1947 *Gлина „szlamowana” i glina „grubej roboty” w garncarstwie przedhistorycznym*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 7, s. 89-92.
- Jamka R.
1972 *Pradzieje regionu krośnieńskiego*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, Kraków, s. 41-57.
- Janowski J.
1961 *Rola przełęczny karpackich w pradziejach*, „Z otchłani wieków”, R. 27, s. 97-99.
- Kemenczei T.
1971 *A gava! kultura leletei a miskolci múzeumban*, „A Herrman Ottó Múzeum Évkönyve”, t. 10, s. 31-69.
- Komornicki T.
1968 *Gleby terytorium miasta Krakowa*, „Folia Geographica-Physica”, t. 1, s. 141-147.
- Kostrzewski J.
1939-1948 *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, [w:] *Prehistoria ziem polskich*, Kraków.
- Kostrzewski J., Chmielewski Z., Jażdżewski K.
1965 *Pradzieje Polski*, Wrocław—Warszawa—Kraków.

Köszegi F.

1958 *Az oroszvári bronzkori temető*, „Folia Archaeologica”, t. 10. s. 43-59.

László A.

1973 *Considerații asupra ceramicii de tip Gáva din Hallstattul timpuriu*, „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, t. 24, nr 4, Bucuresti, s. 575-609.

Marciniak J.

1968 *Sprawozdanie z badań archeologicznych w Korytnicy (stan. I), pow. Jędrzejów w 1965 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 19, s. 68-84.

Miśkiewicz J.

1962 *Materiały kultury łużyckiej z międzyrzecza Pilicy i środkowej Wisły*, „Materiały Starożytne”, t. 8, s. 327-353.

1968 *Kultura łużycka w międzyrzeczu Pilicy i środkowej Wisły*, „Materiały Starożytne”, t. 11, s. 129-208.

Miśkiewicz J., Węgrzynowicz T.

1974 *Cmentarzysko kultury łużyckiej z Kosina, pow. Krośnik (stan. I, II, III)*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 39, s. 131-204.

Moskwa K.

1960 *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Gorzycach, pow. Tarnobrzeg*, „Rocznik Województwa Rzeszowskiego”, t. 2, Rzeszów, s. 131-186.

1963 *Epoka brązu i początki epoki żelaza w Rzeszowskiem*, [w:] *Pradzieje Rzeszowszczyzny*, Rzeszów, s. 19-34.

Paulik J.

1964 *Vyznam l'udu severnych popelnicovych polí pre vnútrokarpatský vyvoj*, „Študijne Zvesti Archeologickeho Ústavu SAV”, nr 13, Brno, s. 163-184.

1966 *Mladšia doba bronzová*, [w:] *Pravek východného Slovenska Malá monografia východného Slovenska*, t. VIII/1, Košice.

Pleinerová I., Olmerová H.

1958 *Halstatské nálezky ze Somatorské hory*, „Slovenská archeológia”, t. 6, s. 109-119.

Smirnova G. I.

1969 *Posielenije Magala — pamiatnik drevniefrakijskoj kultury v Prikarpatie (vtoraja polovina XIII — seredina VII v. do n.e.)*, „Materiały i Issledovanija po Archeologii SSSR”, t. 150, Moskwa, s. 7-34.

1974 *Complexele de tip Gáva-Holíhrady — o comunicate cultural-istorică*, „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, t. 25, z. 3, s. 359-380.

1976 *Gavsko-goligradskij krug pamjatnikov vostoczno-karpatskogo bassejna*, „Archeologičeskij Sbornik”, nr 17, Leningrad, s. 18-35.

Sochacki Z.

1975 *Nowość! Kultura Gáva pod Krakowem*, „Z otchłani wieków”, R. 41. s. 8-14.

Trogmayer O.

1963 *Angaben zur Spätbronzezeit des südlichen Teils der Ungarischen Tiefebene*, „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, t. 15, Budapest, s. 85-122.

Woźniak Z.

1968 *Pierwsze tysiąclecie p.n.e. w Małopolsce*, [w:] *Archeologia i numizmatyka*, cz. II; *Archeologia*, Kraków, s. 11-19.

MARIA BAZIELICH

ELEMENTS OF THE GAWA CULTURE FROM A LUSATIAN CULTURE
SETTLEMENT AT NOWA HUTA-PLESZÓW, SITE 17

Summary

Sites 17 and 20 at Pleszów are situated eastwards from the centre of Cracow, along the left Vistula terrace (Fig. 1). The two sites are adjacent and the division was made mechanically. Materials there discovered show traits of the Gawa Culture and are analogous to finds from centres of this Culture. These materials appeared in regions of Lusatian Culture in its development phases in the IV and V period of the Bronze Age up to Hallstatt C (Fig. 2). Relevant objects have been found together with Lusatian ceramics comparison.

This work reveals nine objects with characteristics of the Gawa and Lusatian Cultures (Tables I-VII). They were of a household type, only object No. 11/54 was, according to records, a crematory pit, discovered within the framework of a Lusatian Culture cemetery.

Objects which include ceramics with Gawa Culture traits are not from the same period. They appeared in the Cracow region probably in the IV period of the Bronze Age. One of the latest is a grave (object 11/54), which may be dated to Hallstatt C.

Ceramics found at the Pleszów site have initially been divided into types, according to the form of vessels (Fig. 15).

Types I-IV comprise vessels with Gawa Culture characteristics: Type I (Figs. 5, 6, 10, Table II: 7, Table III: 7, Table V: 1,4), Type II (Table II: 6), Type III (Figs. 9a-b, 14, Table IV: 3, Table V: 5), Type IV (Table VI: 1).

Types V-IX represent fragments of vessels with Lusatian Culture characteristics: Type V (Table IV: 8,9), Type VI (Table III: 3), Type VII (Table V: 2), Type VIII (Table III: 6), Type IX (Table IV: 5).

Six fragments of ceramics with Gawa characteristics and three samples of Lusatian Culture were technologically analyzed (Figs. 18-23). Results indicated that vessels differ not only as regards form but also in their structure. Gawa Culture samples revealed a purposive admixture of sharp-edged crumbs of a burned substance of a spongy structure, glazed at places, giving the impression of slagging and crushed ceramics. There was more than 50 per cent of this admixture in the ceramic material. No such admixture has been found in Lusatian Culture ceramics, which, however, included an admixture of crushed rock — i. e., sharp-edged pieces of quartz, feldspar and granite.

Gawa Culture ceramics were produced from a deposit-post-effusive type of clay without calcium carbonate in its natural form. Lusatian ceramics were made from loess clay rich in calcium carbonate (Fig. 24).

One receptacle (Fig. 6) and some fragments of ceramics showed traces of painting (Table I); they were chemically analyzed and a sample of cream coloured paint from a vessel and another fragment covered with grey-black paint were additionally analyzed by means of the diffraction method (Figs. 16, 17).

The Pleszów objects, discussed in detail in this work, including ceramics with Gawa Culture characteristics are not isolated in southern Poland. Analogical materials were found not far from Pleszów at Zesławice, sites 21 and 22, and at C10, site 65 (Fig. 1). They indicate links with areas in the centre of the Gawa Culture and are very similar to leading types of this Culture. Their presence should be linked, probably, with the Tylice Pass and the waterway along the Poprad and

Dunajec Rivers (Fig. 27). Their permeation to areas inhabited in those times by settlers of the southern zone of the Tarnobrzeg group of Lusatian Culture people, presumably played a much smaller role. Examined sites with Gava Culture elements on the San River differ from sites at Pleszów neighbouring with Zesławice and Cło, and indicate considerable links to the Gava-Holibrady group.

Our conclusions indicate much stronger links between the Gava and Lusatian Cultures than has hitherto been accepted in Polish literature. They seem to suggest a possible infiltration of representatives from the Gava Culture to areas in the Cracow-Nowa Huta region.

Translated by Jan Rudzki

Adres autorki:

Mgr Maria Bazielich

Muzeum Archeologiczne w Krakowie

Oddział w Nowej Hucie

Kraków-Nowa Huta, Osiedle Zielone 7